مركز مسلمان كاميسارياتی نشری.

تاتار - باشقرد شورالار جمهوریتی

(برنچی كتاب.)

جیوچیسی: عظیم قاسمف.

№ 128545

مسكوده «شرق باصمه» خانه‌سی.

Типографія „Восточная Печать“, Москва.

V.N. Karazin Kharkiv National University
010932960

79874

Издание Центральнаго Мусульманскаго Комиссариата.

Татаро-Башкирская Советская Республика.

(ПЕРВАЯ КНИГА).

СОСТАВИЛ

Г. К. КАСИМОВ.

БИБЛИОТЕКА
№ 128595

Проверено
ЦНБ
1939

МОСКВА.
Типографія „Восточная Печать“. Пятницкая, 13.
1918.

مەركەز مسلمان كامیسسارياتی نەشری.

تاتار - باشقرد شورالار جمهوريتی.

(ماتيريالالار. برنچی كتاب.)

جمهوريت‌نڭ تاريخی (عالمجان ابراهيمەف مقالەسی) - اعلان فيلنوی - جمهوريت‌نڭ اوچريدیتلنی اسيزدن جيو كاميسيەسن توزو - برنچی كيڭەش - ايكنچی كيڭەش - ايكنچی كيڭەش مجلسندە دافلادلار - كيڭەش مجلسينڭ قرارلاری - جمهوريت‌نڭ اوچريدیتيلنی اسيزدن جيو كاميسيەسی - كاميسيەنڭ قرارلاری - اوچريدیتيلنی اسيزدغە وكيللر يبەرو اساسلاری - هر ولايتدن باراچاق وكيللەرنڭ صانی - اوچريدیتيلنی اسيزدنڭ وقتی، اورنی - جمهوريت‌دەگی خلقلارنڭ صانی هم بر برسينە نيسبەتلەری. تاتار - باشقرد شورالار جمهويتی‌نڭ تقريبی خريطەسی.

جيوچيسی: عظيم قاسمف.

مەسكەودە «شرق باصمە» خانەسی.

شرق مطبعه‌سی مسکوده

Типографія "Восточная Печать" въ Москвѣ

بر ایکی سوز.

١- کورەشنڭ زوری مەسکەودە برنچی قورولتایدا (بوتون روسیە مسلمانلارینڭ برنچی اسیزدندا) باشلاندی هەم شوندا آلداغی قوتلی آغملارنڭ برنچی دولقنلاری چەرلشەیلار.

مەسئەلە - فیدیرالیزمەی، اونیتاریزمی مەسئەلەسی، ایکنچی تورلی ئەیتکەندە، آلنایدان بالتیقغا، قارادینگزدن ساخالینگەچە جەییلب، مەدەنی مەرتەبەلەری، هرف عادەتلەری، یەشەگەن ییرلەری بر برسینیکینە اوط بلەن صو دەرەجەسندە باشقا بولغان ئەللەنی چاقلی میللەتلەرنی اچینە آلمش، دونیا قەدەرلی زور چوبار روسیەنی بر مەرکەزگە باغلاب، یالغز بر حکومەت، بر پارلامینت قولینا تابشروب قویارغامی، یاکی طەبیعی جافرافی یاقلاری ایلە آیرم بولغان ئولکەلەرنڭ، بر ئولکەدە کوبچیلك بولب اوطرغان میللەتلەرنڭ هەر برینڭ اوز اشن اوزینە تابشررغامی مەسئەلەسی ایدی.

بو کورەشدە قریم، کافکاز، تورکستان، قازاقستان وەکیللەری فیدیرانسیەنی یاقلادی، اچکی روسیەدەن کیلگەن تاتار سانتسیالیست ریوالیوتسیەنیرلەری هم آلار بلەن برگە بارغان تاتار اشچی وآول وەکیللەریدە خەلقلارنڭ اوز اشلەرندە اوزلەری خوجە بولوونە مانیع بولغان اونیتاریزمغا قارشی صوغش آچدیلار.

اونیتاریزمنی اوتکەرو یولندا تاتار اوکلارینڭ قورغان بارلق اینتیریگەلەری، چراواکاتسیەلاری بوتغا چقدی، قورولتای ایدارەنی مەرکەزگە آز باغلاب اورنلاردافی خەلققە زور حقوق بیرو یاغندا بولدی - الوغ بر کوبچیلك ایلە فیدیرانسیە فکری قابول قیلندی.

بونڭ بلەن روسیە مسلمانلاری خەلقلارنڭ چن آزادلغی‌نی نەرسەگە بیگزلەنووی مەسئەلەسندە طوغری یول طوتا آلغانلقلارن کورسەندیلەر هەم ریوالیوتسیە قوتی ایلە جیمرلگەن ایسکی، تار، اوکغایسز یورط اورنینا یاڭا ایرکن بینالارنڭ نیچوك سالنووی حاقندا توب فیکرلەرن بیلگیلەگەن بولدیلار.

مەسئەلەنڭ ایکنچی باسقیچی شول توٴب فیکرنی نیگزایتب، تەفصیللی پلان یاسی باشلاودە، -بولاچاق یوٴرطدا تاتار باشقرد خەلقی آیرمراق بربولك یاسارغامی یوقمی، بو اش موٴمکنمی توگلمی نقطەسندە ایدی.

٢ - فیدیرالیزمدەن طەبیعی رەوشدە کیلب چققان بو مەسئەلە حاقندە «تاتار اوچاغی» ایسمی ایلە اوٴیوٴشقان اونوچی یەشلەرمزنڭ بر فیکری» بر لائیحەسی بارلغی شول واقتدا اوق مەعلوم ایدی. قەطعی صورەتدا کیرب بتمەگەنگە آلار بو لائیحەرن عمومی مەیدانغا چغارمادیلار، اوز آرا ایدەشلەر دائرەسنگنە تانشدرو بلەن طوقتالب، فیکرنی عەمەلگە قویو حاقندا کوٴرمش باشلامادیلار.

اوچاقنڭ توٴب فیکری - جەنوبی اورال هەم اورتا ایدل بویندا، حاضرگی ویلایەتلەرنڭ چیکلەرن اوزگەرتب، تاتار باشقرد خەلقی کوبچیلك بولغان بر ئوٴلکەگە موٴختارییەت آلونڭ موٴمکنلگندەن عبارەت ایدی.

شول برنچی قوروٴلتایدە اوق باشقرد خەلقی وەکیللەری (باشلارندە زەکی ولیدی اولدیغی حالدە) قریم، قافکاز، قازاقستان، توٴرکستان ایلە برلکدە «باشقردستان» مەسئەلەسن قوزغاتورغا تلەسەلەردە، اونیتاریست تاتار موٴرتەدلەری، «میللی» کادیتلار، اوزلەری جیغان قوروٴلتاینڭ قرارلارینا بویصوٴنمادیلار، فیدیراتسیەنڭ عەمەلگە قویلو یاغن آکدرغان هەر بر آدوٴمنی ملّی ایتقیوینغا ایلە باسارغا طرشقان کبك، باشقرستانچیلارنیدە اوز ایدیاللەری حاقندا برنچی سوٴزلەرن ئەیتودەن مەحروم ایتدیلەر.

شولای ایتب، اورتا ایدل هەم جنوبی اورالدا آیرم - بر ئوٴلکە بولب بولماو مەسئەلەسی حاقنداغی فیکر وەلائیحەلارنڭ هەر ایکیسی - اوچاقچیلارنقیدە باشقردستانچیلارنقیدە فیدیراتسیەنی قابول قیلغان برنچی قوٴروٴلتای منبەرندن دوٴنیاغا ایشتلە آلمی قالدی.

٤ - لاکین، طەبیعی اولاراق کیلب چققان بر نرسەنی واقتلیچا باسارغە واقتلیچا طوقتاتورغا موٴمکین بولسادە، آنی بوٴتوٴنلەی یوق ایتەرکە آدەمنڭ قوٴتی جیتمی.

جەنوبی اورال هەم اورتا ایدل بویندا تاتار - باشقرد خەلقی کوبچیلك بولب یەشەگەن ئوٴلکەدە بر موٴختارییەت (حاضرگی تل بلەن اشتات یاکی جوٴمهورییەت) طودرو فیکریدە سونمەدی، بوٴتوٴنلەی بتمەدی: باشقردلار،

آرز آرا کیکەشب اوزاقلامی، اورنبورغدا باشقوردستان وەکیللەرینک برنچی قورولتایین جییارغا قرار بیرب تارالدیلار، اوچاقچیلار ایسە لائیحەلەرینە قەطعی بر صورەت بیرو اوچون ماتیریال جیبودە، مەسئەلەنک عیلمی یاغن اۇیرەنودە دەوام ایتدیلەر.

شول برنچی قورولتایدان باشلاب، فیدیراتسیە طوپراقلی موختاریەت مەسئەلەسی یولنداغی فیکری، هەمەلی کورەش عموی صورت آلدی، کوندەن کون زورایدی، تیرەنەیدی.

بو ایکی آغمنک برنچیسن - اونیتاریزمنی یاقلاوچیلار تاتار بورژوازیەسی، کادیتلار، ئلککی تاشکچیلار، اورالچیلار، مەرکەز هەم اورنلارداغی «میللی» شورالار باشینا قوناقلاغان بارچا اوک گروهلار بولب، فیدیراتسیە، طوپراقلی موختاریەت فیکرن قوەتلەوچیلار اچکی روسیە سیبیریە مسلمانلارینک ایجتماعی سیاسی یوللارندا صول قاناتدا طوروچی اشچیلەر، یەشلەر، یارلی آول خەلقی اوبوشمالاری هەم بارچە تاتار سانسیالیست ریوالیوتسیەنیرلەری ایدی.

باشقرد خەلقی ایسە صینف، گروه آیرماسینا قاراماسدان بوتونلەیی بلەن شول صوڭغی صافدا طوروب کورەشدیلەر.

بارغان صاین صول قاناتنک کوچی آرتا - خەلق آنک یاغینا چغا باردی. بوتون روسیە مسلمانی ایسمندەن سویلەرگە تلەگەن، اوزن شولای دیب کورسەتکەن ایکنچی قازان «قورولتاییی»، ایگن جییو واقتندا بولوی شوڭا کورە یارلی خەلق صایلاوغا قاتناشا آلماوی، توركستان سیبیریە، قازاقستان کافکاز وقریمدان هیچ بر آدم بولماووی، اچکی روسیەدەن کیلگان وەکیللەرنکدە کوبی «میللی» شورالار تیرەسینە جییلغان بای مولالار، آول کولاکلاری، مەحللە بایلاری طەرەفندەنغنا صایلانب، اوڭ قاناتنی یاقلاوچیلاردان بولووی کبک سەبەبلەردەن، برنچی قورولتایدا قەبول ایتلگەن خاتنلارغا نیگز حقوق' برگە سانسیالیزاتسیە شیکللی بویوک قەرارلار ایلە برگە فیدیراتسیەنیدە کومەرگە، آلار بتکەچ، آچق قالغان اورننی طوپراقسز موختاریەت دیگەن بر ئەکیەت بلەن طوترغا کوچەنب ماتاشسادا، بو ایکنچی «قورولتاینک» سوزلەری شول قازان تیاتری قاشنداغی «میرزالار سارایندان» چیتکە چقمادی، خەلق آنی ایشترگەدە تلەمەدی. بو «قورولتای»نک قازان پلاتفورماسی ایسمی ایلە تانلغان قەرارلاری هەر قایدا «تاتار بورژوازیەسینک یولی» دیگەن مەعنەدە

قوالاناب، خەلق اوزینڭ بوتون جانی کوڭلی بلەن بیرگە ساتسیالیزاتسیەگە فیدیراتسیە، طوپراقلی موختارییەت ئەمەلینە باغلادی. شول گروپلاری شەهەر، زیمستوا اوچریدیلکە کبك ایك اورتا مۆسسەسەلەرگە سایلاولاردا بوتونلەی خور بولدیلار، یوز توبەن کیتدیلار. سیاسی ایجتماعی مەسئەلەلەردە اشدەن چغب جیگلولەری خور، ذەلیل بولولاری - صوقرغادە کورنرلك دەرجەدە آچق بولغانغا، اوك گروه اوچون یاڭا بر بایراق، یاڭا بر اویا لازم ایدی.

آلار بونی طوپراقسز موختارییەتدە تابدیلار. «بز سیاسی، ایقتیصادی مەسئەلەگە قاتناشمیەز، بز بو حاقدا بی‌طەرەف» دیگەن بولب، شول کادیتلار «میللی» شوراچی ضیالیلار، بارچاسی «میللی مەدەنی موختارییەت» تیرەسینە صرلدیلار، شول قووەتنی بوتون کوچلەری ایلە ئوررگە، شول توتون تاوقە زورایتورغا طوتوندیلار. لاکین آندادا اوزاق راحات چیگە آلمادیلار. قوەتلی دولەت، «مفتی حضرت»نڭ قوناتی آستینا صیینغان اوڭ گروهنڭ دوخوونی سابرانیا پوچمالارنداغی جلی اویالارینادا بارب کردی، اونیتاریستلار مز آندا قاچب‌دا قوتولا آلمادی - میللەت مەجلیسی آچلوغا آلار آلدینا تاغی شول کناهشوملغی فیدیراتسیە، طوپراقلی موختارییەت مەسئەلەسی اوزینڭ بوتون قورقنچ صورەتی بلەن کیلب باسدی.

بو - آلار ئوچون چندان‌دا بر تراگیدیە، چندان‌دا یازمشنڭ آور بەهری ایدی.

٤ - نی قەدەرلاگینە طپرچنماسنلار نینەدیگنە اینتریگەلەر قورماسنلار قوەتلی دولقن آلارنی بوگوب توشوردی، مەسکەو قازان قورولتایلارندا، ویلەیەت جییلشلارندا مەطبوعات بیتلارندا بوتون کوچلەری ایلە فیدیراتسیەگە، طوپراقلی موختارییەتکە قارشی صوغشقان شول اوڭ گروه شول «میللی» کادیتلار، شول ئەڭکی تاشچی، اورالچی، حاضر «میللی» شوراچە مورتەد ساتسیالیستلار اوزلاری تابتاغان، بترر گەطرشقان فیکرلەر آلدندا اچدن ئلەگیچە دشمان بولسالاردە، طشدان باش ایەرگەمەجبور بولدیلار، فیدیراتسیە هەم طوپراقلی موختارییەب حاقندا صول قانات طوپراقچیلار طەرەفندان کرتلگەن نەکلیفلەرگە قارشی قول کوتەرە آلمادیلار.

(اورنی چقغاندا ئەیتب اوتیم، مەسکەو، قازان قورولتایلارندا فیدیراتسیەگە ساتسیالیزاتسیەنڭ ایك یاوز دشمانی بولب کورەشکەن بو میللی شوراچیلار

اوچریدیلکەدە اوزلەرینڭ دیکلاراتسیالارینڭ برنچی مادەلەرندن ایتب فیدیراتسیە، یرگە سانسیالیزتسیەنی آلدیلار) اوڭ گروە اوچون بو ـ عادەتدەن طش بر آور جزا بولدی لاکین آلار اوچون مەسلەکدەنق طورو بوترن دنیادە یالغزڭ قالساڭدە، اشانغان،چن‌دیب بلگەن فیکر اوچون کورەشو یت بر نرسە بولب، آلار جیل قایدان قوەتلی ایسە، شونڭ اوڭغاینا یاتوچی هەلیونلار بولغانغا، بوناردان تارتنمادیلار، اچدەن ئەرنوسەلەردە، طشدن فیدیرالیست، طوپراقچی بولدیلار، چونکی شولای ایتمەگەندە، آلار بو آقنقی جلی اویالارندان‌دە تیزدەن سبراب توگلەچەکلەر ایدی.

بو ـ مینم قوری سوزم توگل. بو فاکت. آرتق مەسئولیتلی بر مادە بولغانغا، هەر کمگە مەعلوم بر واقیعەنی خاطرلەتب اوتیم.

میللەت مەجلیسی ایرتەگە آچلا دیگەندە، اوفادا حکیمفلار یورطندا، «میللی پارلامینت» ئەعضالارینڭ بر کیگەش جیباشی بولدی. بو جیباشنی تگی آیاق باسقان ییرینڭ نق توگللگن سیزنب قالترانب طورغان ارڭ گروە بر آز آڭلاشو اوچون یاساغان ایدی.

شوندا، اوڭلارنڭ بریسی (عمر تیریغولف): شەهەردە، بر خەبەر تارالغان: ئەگەردە میللەت مەجلیسی فیدیراتسیە بلەن طوپراقلی موختەرییەتنی قابول ایتمەسە، آنی مسلمان عەسکەری کوچی بلەن قووارغا قەرار بیرگەنلەر ایمش، دیدی.

بو ـ بر یاقدان بزگە پیر چاتکە تاشلاو، چیتدەن کیلگەن وەکیللەر آلدندا بزنی «قارالاو» اوچون بولسا، ایکنچی یاقدان اوزلارینڭ بولالارن بیلگللەو اوچون بزنی سوزگە چاقرو ایدی.

شول واقت اوفا صوللاری هەم مسلمان عەسکەری شورا ایسمندەن میڭا جەواب بیررگە، حاضرگە ئەلی آندی قەرارنڭ چغارلووی مەعلوم توگللگن لاکین صوللار، عەسکەرلەر میللەت مەجلیسنڭ خەلق کوڭلینە تیرەن اورنلاشقان فیدیراتسیە هەم طوپراقلی موختارییەتکە قارشی باررغا باترلغی جیتمەس دیب اشانولارن ایعلان قیلرغا، تگیلەرنی «طنچلاندررغا» طوغری کیلدی.

مەسئەلە ـ طوپراقچیلارنڭ جیڭووی، اونیتاریستلارنڭ، طوپراقسز موختارییەتچیلارنڭ فیدیراتسیە هەم ایدل اورال جمهورییەتی آلدندا، اچدەن قەهر ولەعنەت ایتکەنلەری حالدا، طشدان، ریبادەن سەجدە ایتولەری بلەن تەمام بولدی.

میللەت مەجلسینڭ بوتون بارشلارندا بو اوك كرو مەسئەلەگە نایاق طغارغا، ئەلی، باشقرد بلەن ایكی آرادا تالاش، صوغش چغارب، ئەلی ئەچترخانەنی اشتانقا كرتكز دیب، بوامی طورغان تەكلیفلەر یاساب، طوپراقچیلقنی جیمررگە، ـتچكەررگە كوچەنسەلەردە بر اش‌دە چغارا آلمادیلار.

مفتی سابلاولار، «میللی» سالم حافندافی ئەكیەتلەر بزنڭ اوچون ئەلبەتتە كۆلكی مەسئەلەلەر ایدی. میللەت مەجلسی بولدی، تارالدی، بتدی، آندا بزگە كیرەكلی تیك بردن‌بر مەسئەلە بولسا اول‌دا «طوپراقچیلق» ایدی. بز آندا شونڭ اوچون بولدق، شونڭ اوچون وافت ئەرەم ایتب اوطردق. اشانام، كی صول ایبدەشلەرنڭ هەممەسیدە شولای قارا دیلار.

منە شولای ایتب، ریۋالیوتسیە باشندان بیرلی‌اوسە، زورایا، تیرەنەیە كۆچەیە كیلگەن فیدیراتسیە، طوپراقچیلق آغمی آخر" بر چیكدە اوزینڭ قارشی یاغن تۆتونلەی بتردی، جۆندی، مەیداندا یالغز بر اوزی قالدی.

۵ ـ لاكن مەسئەلە جیبیشلمەگەن ایدی ئەلی.

طوپراچیلار شول ایدل اورال اشتاتی‌بلەن كیتدیلەر، قازاندا شونی اشلەرگە طوتوندیلار. اورنبورغدا ایسە باشقردستانچیلار ئەللە قاچان آفتانومیەلەرن ایعلان قیلب، عەمەلگە قویو چارەلارن كورەلەر ایدی.

جەنوبی اورال هەم اورتا ایدل طوپراغینڭ آیرم بر ئۆلكەلگی عمومی رەوشدا قەبول ایتلسەدە، آنڭ ایدارەسی، تۆزۆلۆشی، چیگی حافندا ایكی لائیحە كۆرەشە ایدی.

باشقردستانچیلار نیگز ایتب میللیەتنی آلالار؛ شوكا قاراب، تاتار، باشقرد سانن كوبەیتو اوچون. چیكنی تارایتالار، قازاننی بوتونلەی چیتدە قالدرالار، تاتار طوپراقچیلاری ایسە، جمهوریەتنی ئۆلكە نیگزینە تۆزیلەر، شونڭ بوینچا، قازاننی كرتەلەر، چیكنی، چوواش چیرمشنی‌دە اچكە آلب صزالار. اونیتاریستلارنی جیكوكنە آز. مەسئەلە فیدیرالیستلارنڭ اوز اچلەرندەگی قارشیلق سەبەبەن یولدا قالووی بیك ایحتیمال. بونی خاطرگە آلب، بز بۆتون كۆچمز ایلە تاتار باشقرد تالاشینا یول بیرمەسكە، تاتار باشقرد طوپراقچیلارن، اورتاق ئۆمید یولندا برلەشدررگە طرشدق. شول مەقصەد بلەن، اورنبورغا بارب، آڭلاشو اوچون اورتاق كامیسیە یاساتو تەكلیفن اوتكەردەك.

اورنبورغدان اوفافا كیلگەن باشقرد هەیئەتی بلەن تاتار طوپراقچیلارینڭ

اورتاق کامیسیەلەری بر دەرەجەگە قەدەرلی آڭلاشدی، جمهوریتنڭ باشقردستان ئۆلکەسی بلەن قازان یاغن بیر مەسئەلەسندە ایکی رایون ایتب تانو شەرطی ایلە اورتاق بر اشتات توزو فیکرندا برلەشب، اشکە طوتونورغا قەرار بیردیلەر.

لاکین بو - آراداغی ایختیلافنی بتونلەی بترە آلمادی.

جەنوبی اورال هەم اورتا ایدلدەگی فیدیرالیستلار، طشدان آز ماز آڭلاشقان کورنسەلەردە، اشدە هەر ایکیسی اوز یولی بلەن کیتدی.

٦ - شبهە ایتەرگە هیچ بر اورن یوق، کی باشقردستانچیلق، فیدیراتسیە فیکرینڭ ایدل - اورال ئۆلکەسندە عەمەلی تەطبیقی یولندا بر تەجریبە ایدی، بو ئۆلکەدە طوپراقلی موختاریەت طودرو ئەمەلینە تابا برنچی آدوم ایدی. لاکین اول ایسمی، لائیحەسی، کانتونلقلاری ایلە بیك آرتق تاریخی، ئەیترکە باری، تیك تاریخی ئەثرلەر آستندا ایدی. ایسمی، توزولشی ایلە باشقرد خەلقن اوزینە سیحرلەب جلەندرب باغلاب قویسادە، صول قولی رەوشندە اشانب تایانورغا تییشلی بولغان تاتارلارنی شول اوق ایسمی، توزولشی، کانتونلقلاری، طشقی توسی ایلە بر آز ئورکوتدی.

صزغان چیکلەری، بو ئولکەنی مەدەنی مەرکەزلەردەن، یوللاردان برچیتدە الدرغاننغا، بولاچاق موختاریەتنڭ ایقتصادی، مەدەنی باقدان طونچوغووی‌دە اختیارسز کوز آلدینە کیلە ایدی.

شونڭ اوچوندە بز، اساسا قارشی کیلمەو ایلە برگە مەطبوعاتدە، خصوصی کیکەشلەردە، باشقردلارنڭ قورولتایلارندە چیکنی یراقلاندراق صزو، قازاننی کرتو، ایسم هەم توزولشدە تاتار خەلقن قورقتماسداي نیگزلەرنی آلو تییشلگی حاقنداغی فیکرەزنی اوتکەررگە، بو یولدا تاتار باشقردنی برلەشدررگە، مەسئەلەنی باشقردچیلق توسندەن چغاررغا طرشدق. لاکین نتیجەنی کورە آلمادق.

بولار اوستینە باشقردستانچیلار صنفی کورەش مەسئەلەسندە آزغنادە اویلامادیلار، آرالارینا موختاریەت پەردەسینە قاپلانب بیر ەقلاب قالورغا تلەوچی «آقللی باشلار» کیلب طولدی، آخر بارب، اوکتەبر ریوالیوتسیەسینڭ ایك یاوز دشمانلارندان آتامان دوطفقا دوستلق قولی سوزدیلار؛ طبیعی هم حقلی اولاراق، دوطفقە سوزلغان دوستلق قولی ایلە باشقرستان اوزن اوزی بووب اوتردی.

٧ - ایکنچی آغم: اوفادە طوپراقچیلار فراکسیەسندە ایدل - اورال اشتانی صورانن آلدی، شول حالندا اوفادان طوپراقچیلار فراکسیەسندەن قارانغا

طوپراقلی مۇختارییەت هەیئەتینە کوچدی. بو صوراتدا مۇختارییەتنڭ تایاناچاق عنصرلاری ـ تاتار باشقرد، چوواش، چیرمش خەلقلاری ایدی. چیکلەردە شوڭا قاراب صزلغان ایدی.

هەیئەت چوواش، چیرمشلەر ایلە آڭلاشا آلمادی، بو صوڭغیلار موردوا-لار بلەن ۋەکیلەرنی چیتدە قالدروب اشتاتقا کورگە تلەمەدیلەر. هەیئەت، اشتاتنڭ بۆتۆن ئەهەمییەتی بوغالاچاغن کوزدە طوتوب، چیکنی بو دەرەجەدە کیڭەیترگە کونمەدی، نتیجەدە، اشتاتنڭ نرەگی تاتار ـ باشقرد بولوب قالدی، شوڭا قاراب، اوفاداغی صزق، غەرب یاغندان بر آز تارتلدی، چوواش، چیرمش کوبچیلک بولوب اوطرغان طوپراق چیتدە قالدی.

مەسئەلە، شولای اوزینڭ طەبیعی یولینا تۆشۆب بارغاندا، نیندی مۇنا-سەبەت بلەندر، کوبچیلگی، پاگونلاری آلنب تاشلانوغا اچلەری یانغان پرا-پرلاردان عیبارب بولغان عەسکەری قورولتایغا بارب کرب، آندە ایکی-اوچ آی ئەوەلەنگەننڭ صوڭندا، بولاقنی آشا چغب، بچەن بازارینڭ اوبژورنی رەتندە «زابولاچنایا ریسپوبلیکە» صورەتینە ئەیلەندی.

شولای ایتب آصلندا چن طەبیعی بر فیکر، مانور، یاقتی ایرکلی رەوشدە گەودەلەنب دۆنیاغا چغاسی اورندا، تاتار بیلاگواردەیتسلاری طەرەفندان صینفی کورەشدە، شورالار حاکیمیەتینە قارشی صوغشدا قورال ایتلو سەبەبندن، خورذەلیل بر صیفاتدا اوزینڭ بر دەورن قزغانچ رەوشدە تەمام ایتدی.

باشقردستان آرتندان ایدل اورال اشتاتیدە دۆنیادان اوتدی.

٨ ـ لاکین بولار دۆرۆست، طەبیعی بر ئەمەلنڭ طشقی صوراتلارینا ایدی. مادە بتو بلەن مەعنە بتمەدی، طەبیعەتدەگی قوەت یاشا مادەلەردە گەو-دەلەنب دۆنیاغا چغونی صوری ایدی.

اوتکەنلەر هەممەسیدە بر حیاتنڭ تاریخی، اوزگەرشلەری، ریۋالیوتسیەلەری ایدی. قارشی صوغشلار، یاڭلشلار. ناچار صوراتلار، یاوز اویغا قورال ایتلولەر، بولدان طوقتاتورغا تلەولەر بولدی. لاکین هەممەسی واقتلی ایدی. تۆب مەعنەنی بولارنڭ برسیدە اوتره آلمادی. طەبیعەت آنی یاڭادان ئۆستکە کوتەرب چغاردی-جەنوبی اورال هەم اورتا ایدل ئۆلکەسندە بو مۇختارییەت توزو اشی، صوڭ چیکدە اورنبورغ، اوفا، قازانلاردا یوروب، اوز اچندە ریۋالیوتسیەلار یاساب، مەسکەوگە، مەرکەز مسلمان کامیسساریاتینا کیلب کردی، آندان:

ـ تاتار- باشقرد شورالار جۇمهورییه‌تی
ره‌وشنده ماتور، آزاد، طه‌بیعی، حیاتلی بر صورت ایله دنیاغا چقدی.

۹ ـ «باشقردستان آفتانومیه‌سی» آرنق تاریخی ته‌ئه‌ثرله‌ر آستندا طووب، ایقتیصادی قاراشلارنده، آتامان دوطفلارغا دوستلق قولی صوزارلق بر روحده بولغان؛ «ایدل ـ اورال اشتاتی» اوچۇن کۇره‌شوچیله‌ر، سوزده اشچی ویارلی آول خه‌لقی حاکیمیه‌تن قابول ایتب‌ده، عه‌مه‌لده، نتیجه‌ده آنکا قارشی آنکٔ بله‌ن صوغش اۇچون «میللی موختارییه‌ت» بایراغن قورال ایتب قازاندا برنچی مارت، زابولاچنایا ریسپوبلیکه طودرراق بر یول آلغانلار ایکه‌ن ـ تاتار ـ باشقرد شورالار جۇمهورییه‌تی بوتون طوروشی ایله طوغریدان طوغری اوکته‌بر ریۋالیوتسیه‌سینکٔ بالاسی، شونکٔ قانندان، جانندان یاراتلب چقغان بریمشی‌در.

پرولیتارییات اوچون، بوتون دونیا مه‌ظلوملارینکٔ برله‌شووی، برله‌شب بۇتۇن دۇنیا ظالیملارینا قارشی صوغش آچو ـ برنچی پلاندا طۇرغانغا، اول اوزینکٔ بۇتۇن روحی، ایدیالی، تاکتیکاسی بله‌ن میللی قسنقیلقلارغا، بر میلله‌تنکٔ ایکنچی میلله‌تله‌ر اۇستنده حاکیم بولوب طۇرروونه قارشی‌در. اوکته‌بر ریۋالیوتسیه‌سی دیمه‌ک، روسیه‌ده حاکیمیه‌ت بورژووازیه قولندان پرولیتارییات بله‌ن یارلی آول خه‌لقینا کوچدی، ساتسیالیزمغا ایرشوده ریۋالیوتسیه یوان طۇتقان بۇتۇن دنیا ساتسیالیستلارینکٔ هه‌مه‌سینکٔ تله‌دیگی «دیکتاتورا پرولیتارییاتا» عه‌مه‌لگه قویۇلدی دیمه‌کدر.

بو ریۋالیوتسیه‌نکٔ برنچی اشی بانکه‌لرنی، صو هه‌م تیمر یوللارنی، زاۋود، فابریکه‌نی، بیرنی، بیرده‌گی بارچا بایلقنی خه‌لقنقی ایتب ایعلان ایتو وه شونی عه‌مه‌لگه قویا باشلاو بولسا، آنکٔ ایکنچی سوزی، ایکنچی اشی هه‌مه میلله‌تله‌رنکٔ اوز بازمشلارن اوزله‌رینه تابشرو، روسیه‌ده‌ن آیراب چغوغا قه‌ده‌رلی میللی موختارییه‌ت بیرو بولدی. روسیه‌ده‌گی هه‌مه میلله‌تله‌رنکٔ موختارییه‌تی اوکته‌بر ریۋالیوتسیه‌سی‌نکٔ بۇتۇن دۇنیاغا کوتارگه‌ن بر بۇیۇک شعاری بولب، مه‌مله‌که‌تنکٔ تۇب قانونلارینه (کانستوتیتسیه‌سینه) کربکنه قالمادی، عه‌مه‌لگه‌ده قویۇلدی ـ اوکراینانکٔ آفتانومیاسی، فینله‌ندیه‌نکٔ روسیه‌ده‌ن آیراووی ته‌صدیق ایتلدی، بۇیۇک تۇرکستان جمهورییه‌تی مه‌رکه‌زنکٔ اوز تشبثی ایله وجودکه کیتورلدی، هه‌م باشقا ئۇلکه‌له‌رگه‌ده، صینفی کۇره‌شده میللی بایراقنی قورال ایته‌رگه یول قویماو نیگزنده موختارییه‌ت تۇزوده مه‌رکه‌ز حاکیمیه‌ت اوزی یول کورگه‌زدی.

لاكين بونده نچكه بر مەسئەله بار. مەركەز شورالار حاكيميەتى، ميللى آزادلقلار شيعارن حكوتەرو سەعەتى بلەن روسيەدەگى هەمە ميللەتلەرنڭ بورژووازيەسى «ميللى» مۇختاريەت آلرغا آشقدى، اوزلەرن مۇختار ايعلان ايتب، اچكى ايداره اوزمزده، نيچك تلەسەك شولاى يەشيمز ديب، ايجتيماعى ريۋاليوتسيەگە قارشى صوغش آچديلار.

اورتاده ميللەت مەسئەلەسى. ئولده شول. باي-راقغا شول يـازلغان. لاكين آنڭ آستندا قارا بر پلان: - اوكرايـنا آفتانوميه آلاده، مين تلەسەم نى اشليم ديب، اوكتەبر ريۋاليوتسيەسينه قارشى كاليدين، كارنيلفلارغا يـاردەمده بـولا، قريمدا، خوقندا روسيەدەن قاچقان روس، ئەرمەن بيلاگۋارديسلارى، شول ييرنڭ مسلمان بورژووازيەسى بـلەن برلەشب، «ميللى مۇختاريەت» بايـراقن كوتەرتەلەرده، پروليتاريات حاكيميەتينه قارشى قانلى صوغش آچالار. دونـدا كاليدين، اورالدا دوتف «كازاچى ميللەتينڭ مۇختاريەتى» ايسمندەن، بۆيۆك اوكتەبر ريۋاليوتسيەسن بووار اوچون طوقتاوسز قان توكه... قسقاسى، طشدان ميللى مۇختاريەت ديلەر، شولاى ديب خەلقنى آياقلاندرالارده، بۈتۈن دونيا مەظلوملارينڭ بردنبر ئۈميد ياقتيسى بولغان شورالار حاكيميەتن جيمرر، اچكى ايداره اوزمزده ديب بۈتۈن اشنى بورژووازيه قـولينا بيرر اوچـون صوغش باشليلار.

حال شول دەرجەده ايدى كى ۋيليكا روس، مالاروس، كازاچى، باشقرد، چوواش، ئەرمەن، تاتار، گروزين وباشقا ميللەتلەرنڭ بـورژووازيەسى، ميللى مۇختاريەت ايسمى ايله اشنى اوز قوللارينا آلاچاقلارده، كوب قانلار، كوب قربانلار برابرينه آلنغان اوكتەبر ريۋاليوتسيەسن كومب، ياڭادان، ير صونى، بانكەنى، تيمر يولنى وبۈتۈن حاكيميەتنى اوز قوللارينا آلاچاقلار ايدى.

ميللىيەت، ميللى بايراق - بۈتۈن مەعنەسى ايـله بـورژووازيەنڭ صنفى كۆرەشده جيگوونه يالچيلق ايتكەن بولاچاق ايدى. نەتيجەده ميللى مۇختاريەتده بولماياچاق، ميللىيەت ايسمى بلەن هەر ميللەتنڭ اشچيسن، يارلى آول خەلقن شول ميللەتنڭ «ميللى» بورژوواسى قولينا ايقتيصادى قۇللقغا سانو بولاچاق ايدى.

بوڭا ايرك بيرلسا، روسيه پروليتارياتى، روسيەنڭ يـارلى آول خەلقى چندان ده بورژووازيەنڭ قارا يوللارندان، چيركين پلانلارندان خەبەرسز آڭسز آحماق بر صينف بولغانلغن كورسەتكەن بولر ايدى.

طبیعی، کوب قان، کوب قربان بیرب حاکمیەت آلغان پرولیتاریات هەم کرەستیان بونـدی آحماقلقنی اشلەمەدی - میللی مۇختاریەتلار بیراودە کچکنەگنە بر شەرط قویدی:

- روسیەدەگی هەر بر میللەت میللی مۇختاریەت آلرغا کامیل حەقلی تیك شول مۇختاریەتلی ئۆلکەدە ایدارە، حاکمیەت شونداغی اشچی هەم یارلی آول خەلقی شورالارندا بولسن.

- ایکنچی تۆرلی ئەیتکەندە، دون، اوکراینا، قریم، قافقاز، ایدل اورال، مۇختاریەتلی بر ئۆلکە بولسن، لاکین، ایدارە یارلی مالاروس، یارلی کازاچی یارلی تاتار باشقردنڭ فائیدەسن کۆزەتۆچی رەوشندە تۆزۆلسن. میللی مۇختاریەت دیگەن بولب، اوکراینا آلپاوتی، کافکاز میلیونیری اوز خەلقن تالاماسن، ایزمەسن، قول ایتمەسن!! هەر بر سانسیالیست اوچون، هەر بر میللەتنڭ اشچیسی، یارلیسی اوچون، بو شول قەدەرلی طبیعی بر مەسئەلەکی بونڭ حاقندا آلار اویلاب دە طورمیلار، بونکا اوزندان اوزی مەعلوم بر مەسئەلە ایتب قاریلار.

ایکنچی یاقدان، بونکا قارشی اولاراق، آنگلیە، گیرمانیا، فرانسیە یاپونیا بورژوازیەسی اوز اشتیغی بلەن روسیەنڭ قایسی بیرینەگنە بارب کیرمەسن، «میللی مۇختاریەت» اسمندەن شورالارنی جیمرە، اشچیلەرنی، سانسیالیستلارنی آسا، کیسە، زیندانغا طوترادە، شول بیردەگی میللەتنڭ «میللی» بورژووازیەسن اش باشینا قویا.

بولار - بۆتۆن دۆنیانی قابلاب آلغان صینفی کۆرەشنڭ کراژدانلق صوغشلارینڭ طبیعی رەوشدە کیلب چققان نەتیجەلەرندەن باشقا نرسە توگل.

بو - بر اصول، مەعلوم بر یول.

قریمدا قافکازدە، تۆرکستاندا، دونڭ، سیبیریەدە، فینلەندیەدە، ایدل اورالدا توگلگەن قانلارنڭ، آنداغی میللی مۇختاریەت یولنداغی صوغشلارنڭ، آلارنڭ، بر بتوب، بر طوولارینڭ سەبەبلەرن، - ئەنە شول اصولدا، بۆتۆن دۆنیانی قابلاغان صینفی کۆرەشدە، ولی‌اللەنڭ میلیونیر بولب، علی‌اللەنڭ اون بالاسی آچدان جلاشب اوطروندا، ابرانڭ یۆزمڭ دیسە تینە بیری بولب، عبداللەنڭ بر تاباق طوپراققە مۇختاج بولووندە ازلەمەلیدر.

قریم، حوقند طوپراغندا قان توگلووی، باشقردستاننڭ یغلووی، ایدل اورال اشتاتینڭ قازاندە برنچی مارت واقیعەلارن طودروی، آنڭ زابولاچنایا

رەسپوبلیکەگە ئەیلەنب، قزغانچ رەوشدە بتوی - بارسیدە شول عەرەی کورەشنڭ کچك بر تارماقلاریدر.

بز اوتز میلیون مسلمان، بزدە بورژوازیە، پرولیتاریات یوق، بـز صنفی کورەشدەن چیتدە، بز بی طرف فلان دیگەن سوزلەر هەممەسی بالالق، آحماقلق یاکی بلە، کورە طوروب، آلداوچیلق، شارلاتانلقدر. دونیانڭ بوتون مەسئەلەری بر بریڭە باغلانب بتکەن. بزنڭ ایڭ کچك بر تلەگمز، بر مەسئەلەمز هیچ بر واقت اوز آلدینەغنا چیشلە آلمی، هەر تلەك، هەر مەسئەلە-بوتون دونیا احوالی، بارشی بلەن اوقماشقان. اوزمزنی آیرب، روبینصون بولونی خیال ایتەرگە اورن یوق.

بزنڭ میللیموختاریەتمز، باشقا تلەکلەرمز-آیرم بر مەسئەلە بولودان بیگرەك، دونیانی ایدارە قیلا طورغان تیمر قانونلاردان بر تارماق، بوتون دونیا مەسئەلەلەری چلبرندا بر بوجرادر.

طوناچاق یوللرمزدە، مەسئەلەلەرگە قاراشمزدە بو توب نیگزنی هەر واقت کوز آلدندا بولندرمالیمز !.

١٠) - تاتار-باشقرد شورالار جمهوریەتن بز طودرمادق. اوکتابر ریوالیوتسیەسی دولقنندا، دوطفقا قول صوزغان باشقردستان بلەن، برنچی مارت زابولاچنایا ریسپوبلیکە خورلقلارن طودررلق روحدا بولغان ایدل اورال اشتاتی‌نڭ اوزاق طورا آلماوی نی چاقلی طبیعی بولسا، شول اوق اوکتەبـر ریوالیوتسیەسندەن تاتار - باشقرد شورالار جومهوریەتینڭ طووی، آنڭ طومی قالا آلماوی‌دە شول دەرجەدە اوك ضروریدر.

بو جومهوریەتنڭ طووی، ئوسووی، اوکتەبر ریوالیوتسیەسندەن بولغان کبك، آنڭ یەشەوی، قوەتی، بوتـون یـازمشیدە تـمامی بـلەن اوکتەبر ریوالیوتسیەسینە، شورالار حاکمییەتینڭ یەشەوینە باغلیدر.

اوکتەبر ریوالیوتسیەسی، شورالار حاکمییەتینڭ یازمشی ایسە بوتـون دونیا ریوالیوتسیەسینڭ قوزغالماوینە آنڭ یەشەب یەشەمەوینە طوتاشادر.

١١ - تاتار باشقرد شورالار جومهورریەتی طوغریدان طوغری اوکتەبر ریوالیوتسیەسینڭ جانندەن، قانندان یاراتلب چققان بر وجود بولغانغا، بونڭ بوتون طوروشی، توزولشی شول بویوك ریوالیوتسیەنڭ ایدیالارن اوزندە گەودەلەندرەچەك مادەلەرنی اچینە آلادر.

بو جومهوریەت - ساتسیالیستلار اوچون میللیەت مەسئەلەسن چشود

جانلی بر نمونە، زورراق ایتب ایتسەك بر ایدیالدر. بر خەلقنڭ اوز جومهوریەتی، اوز ایدارەسی، اوز کوبچیلگی بولغاچ، آنڭ صاف میللی ئومیدلەرینڭ شونڭ بلەن اوتەلووی حاقندا ایکی سوزدە بولرغا ممکین توگل خەلقنڭ میللی ایدیالی بونڭ ایلە کامیل اوتەلگەن بولا.

لاکین سانسیالیست اوچون، اشچی، کرەستیان اوچون - بوغنا آز، بیك آز، بوق درجەسندە آز.

میللی، میللیەت دیگان سوز بلەن خەلقنڭ تاماغیدە، جانیدە طویمایاچاق آنڭ ایقتیصادی ایحتیاجلاری طورمشدا برنچی اورننی طوتالار. طوپراقلی موختاریەت بواب دە حاکمیەت بورژووازیە قولندا بولسا، بوڭا هیچ بر سانسیالیست، اشچی، هیچ بر یارلی تاتار باشقرد ریضا بولماس ایدی. فرض اولاراق شول جمهوریەت طووبدە آندە یارلی خەلققا قارشی بر ایدارە توزولەچەك، اول اوکتەبر ریڤالیوتسیەسینە قارشی بر اویا بولاچاق بولسا، بز صول سانسیالیستلار آنی جیمرر اوچون اوزمز کورەش آچار ایدك.

دیەك، تاتار - باشقرد شورالار جمهوریەتی بلەن بر یاقدان خەلقمزنڭ یارلق میللی تلەکلەری اوتەلگەن کبك، آنڭ شورالار حاکیمیەتی نیگزندە توزولووی بلەن تاتار - باشقرد اشچی ویارلی آول خەلقینڭ ایقتیصادی آزادلغیدە تەمین ایتلگەن بولادر.

- کامیل آزادلق،

- میللی هەم اقتیصادی آزادلق...

ابشتە، تاتار - باشقرد شورالار جومهوریەتینڭ توب نیگزلەری...
منە شونڭ اوچوندە بو جمهوریەت اوزینڭ طوووی، یەشەوی، قوەت آلووی ایلە اوکتەبر ریڤالیوتسیەسینڭ، شورالار حاکمیەتینڭ یەشەوینە باغلانا، شونڭ اوچوندە باشقردستان هم ایدل اورال اشتاتی نە مەرکەز، نە اورنلارداغی دولەت مؤسسەلەرینڭ هیچ بری طرفندن تەصدیق ایتلمەدیکی حالدە تاتار-باشقرد شورالار جمهوریەتن مەرکەز شورالار حاکمیەتی اوزی ایعلان ایتدی، اورنلارداغی آڭلاشلماولار بلەن اوزی کورەشدی، شوڭا کورە، تلك اشتات دیب، طوپراقلی موختاریەت دیب شاولاشقان تاتار بورژووازیەسی هە ضیالیسی تلدە، مطبوعاتدا بو جمهوریەتکە بوتون کوچی ایلە قارشی کیتدی.
شونڭ اوچوندە تاتار - باشقرد دیماکراتیەسی، یارلی خەلق یاقلی ضیالیلارمز،

بارچا صول سانسياليستلارمز بو جومهوريەتنى بوتون كوچلەرى ايله ياقلاديلار، آنىڭ بەشەرى، قـوەت آلووى بولندا صوڭ دەرەجەدە طرشلـق، فيداكارلق كورسەتديلەر...

بز صول سانسياليستلار، ميلليەت مەسئەلەسن اوزمز آڭلاغانچە، اشچـى ويارلى خەلقغا فائدەلى رەوشدە چيشەرگە تلەدك، شونڭ اوچون تاتار ـ باشقرد شورالار جومهوريەتى ياغندا بولدق...

بزاشانامز تاتار ـ باشقرد شورالار جومهوريەنى خەلقمزنڭ ميللى واقتيصادى آزادلغن تەئمين ايتوبلەگنە قالمياچاق، اول بويوك ريڤاليوتسيەگە اوچاق هەم نرەك بولاچاق، ياوروپا كاپيتالى قولندا ايزلگەن آفريقا، آزيا، آفستريا مسلمانلارينه اوزينڭ اينقلاب يالقنلارن چەچەك، بر مسلمان دونياسى اوچونگنە تـوگل، بوتون دونيانڭ، عذابدە، آور قوللقدا يەشەگەن مەظلوم ميللەتلەرى اوچون، اوزلەرينڭ سيـاسى وايجتيماعى يوللارن بيلگلەودە يـاقتى بر يولدوز بولـب خدمەت ايتەچەك، ميللى وايقتيـصادى آزادلقنڭ طوغرى يولن كورسەتەچەكدر.

- يەشەسن اوكتەبر ريڤاليوتسيەسى!

- يەشەسن ميللى وەايقتصادى آزادلقلار.

- يەشەسن ايقتيصادى آزادلق نيگزينە نوزولگەن ميللى مۇختاريەتلەر.

يەشەسن تاتار ـ باشقرد شورالار جۇمهوريەتى!!

علمجان ابراهيمف.

مەسكەو. ١٩١٨ سنە سينتەبر ١

تاتار - باشقرد شورالار جمهوریتی.

بوتون روسیه اشچی، صالدات هم آول خلقی شورالاری وکیللەرینك اوچنچی قورولتاییطرفندن، اوز کوچی بلەن کون ایتوچی خلقلارنك ملی مختاریتلەری حقنده قبول ایتلگەن اساسلەرگه تایانوب، ملی اشلەرنی قاری طورغان خلق کامیساریاتی، اچکی روسیه مسلمان اشلەری کامیساریاتینك موافقتی ایله، تاتار - باشقرد شورالار جمهوریتی حقنده توبەندەگی قرارلارنی چغارادر:

1) جنوبی اورال هم اورتا ایدل طوپراغی روسیه شورالاری فیدیراتسیەسینك تاتار - باشقرد شورالار جمهوریتی ایتوب اعلان قیلنادر.

2) بو جمهوریتنك چیکلەرن بیلگیلەوده تاتار - باشقرد ریوالیوتسیوننی اویوشمالاری طرفندن اشلەنگەن لائحەلەر اساس ایتوب طوتولا.

(بو لائحه بوینچه جمهوریتکه توبەندەگی جیرلەر کره: اوفا ولایتی بوتونلەی، اورنبورغ ولایتینك باشقردلار یەشی طورغان ئولوشی، قازان ولایتینك چوواش وچیرمش کوبچیلك بولوب اوطرغان جیرلەرندن باشقاسی هم پیرم، ۋەتکه، سامارا وسمبر ولایتلەرینك یوغاریدن ئەیتلگەن جیرلەرگه کورشی بولوبدا مسلمانلار کوبچیلك بولوب اوطورغان جیرلەری). چیکلەرنی تمام وئوزوك رەوشده بیلگیلەو تاتار - باشقرد جمهوریتینك اشچی وآول خلقی شورالاری وکیللەرینك اوچریدیتلنی قورولتایینه تابشرلادر.

3) تاتار - باشقرد جمهوریتینڭ غرب یاغی بلەن (شرقدە بولغان) باشقردستان قسمی آراسندە سیاسی واقتصادی مناسبتنی بیلگیلەو مسئلەسی جمهوریتنڭ اوچریدیتلنی قورولتایینە تابشرلادر.

4) تاتار - باشقرد جمهوریتینڭ اشچی و آول خلقی وکیللەرندن عبارت اوچریدیتلنی قورولتاین جییو اوچون کامیسیە توزو اشی اچکی روسیە مسلمان اشلەری کامیساریاتینە یوکلەتلەدر.

ملی اشلەرنی قاری طورغان خلق کامیساری: ژوغا شوٓیللی - استالین.

اچکی روسیە مسلمان اشلەری کامیساری: ملا نور واحدف.

اچکی روسیە مسلمان اشلەری کامیساریاتی اعضالاری:

عالمجان ابراهیمف. شریف ماناتف.

ملی اشلرنی قاری طورغان خلق کامیسارییاتینڭ سیکریتاری: دیمانشتەین.

مەسکەو، ۱۹۱۸ سنە، مارت»

II

کامیسیە توزو.

تاتار - باشقرد شورالار جمهوریتی حقندە اعلان ایتلگەن پالاژینیەنڭ دورتنچی مادەسینە بناءً جمهوریتنڭ اوچریدیتلنی قورولتاین جیو اوچون بر کامیسیە توزو اشی اچکی روسیە مسلمانلارینڭ مرکز کامیساریاتینا طابشرلغان ایدی. کامیساریات شوڭا بناءً ملی اشلەر کامیساریاتینڭ موافقتی بلەن جمهوریتنڭ اوچریدیتلنی قورولتاین جیوچی کامیسیەنی اوشبو رەوشدە توزورگە قرار بیردی:

۱) جمهوریت اولکەسندەگی اویوشمالاردان اوشبو رەوشدە سیگز وکیل چاقرلا: قازان، اوفا، اورنبورغ ولایتی اشچی هەم آول خلقی وکیللەری شورالارندن بەر. قازان، اورنبورغ، ولایتی مسلمان کامیساریاتلارندان برەر، اوفاولایتی اشچی وآول خلقی وکیللەری شوراسی قارشندا توزولگەن تاتار هەم باشقرد کامیساریاتلارینڭ هر ایکسندەن برەر، اوفا ولایتی چواش اویوشمالارندان بر وکیل.

٢) متخصص صفتی بلەن زکی ولیدی، عالمجان شرف، پروفیسور پاقروفسکیلەر چاقریلا.

٣) مرکز مسلمان کامیساریاتی اسمندەن اوچ کشی کرتوله.

اویوشمالاردان کیلگەن وکیللەرگە یوللق بیرو واوستینه اوطز صوم کونلك، متخصصلارغا ایللی صوم کونلك بیرورگه قرار ایتوله.

III

برنچی کیگەش.

کامیساریات بو کامیسیەنڭ اش باشلاو کونن اوننچی آپریلغا تعین ایتوب یوقارودا مذکور اورنلارغا تیلغرام بلەن خبر ایته. مگر یوللارداغی اوڭغایسزلق سببلی آپریل اونسینا کامیسیه اعضالارینڭ همەسی کیلوب اولگره آلمیلار، شولای بولسادا کامیسیه اعضالارینڭ همەسی کیلوب یتکەنگە قدرلی کامیسیەنڭ اشلەرن جیکلەیتو اوچون خصوصی کیگەش مجلسی رەوشنده اش باشلانا. خصوصی کیگەش مجلسنده قازان کامیساریاتینڭ رەئیسی میرسید سلطانعلییف، متخصصلاردان عالمجان شرف هم پروفیسور پاقروفسکی، ایدل - اورال هیئتی اعضالارندان صلاح آتناغولف اورنبورغ باشقرد شوراسندن سلطانبکف، قازان اونبر ولایتنڭ وکیللەری طرافندان اشتات مسئلەسن اشلەو اوچون صایلانغان بیورواسمندەن زینوڤیف. مرکز چواش اویوشماسندان یا کیم ماکسیمف هم دائیلئەلمەن، ماریلاردان نیکالای آلیکسیف مرکز مسلمان کامیسیاریاتندان ملانور واحدف، عالمجان ابراهیمف، شریف مناتف، هادی کیلدیبکف، علی احمد عیدبایف، محمود آلییف، شفییف، رحمت اللین، ایرنظرفلار اشتراك ایتەلەر. خصوصی مجلسده بولاچاق کامیسیەنڭ اشلرینه حاضرلك یاصارغا، کامیسیه جیولغانغا قدر بر آز آڭلاشوب قویارغا، مجلسنی کامیسیه اعضالاری جیولب بتکەنگە قدر دوام ایتدررگه قرار بیریله. کیگەش مجلسینڭ برنچی، ایکنچی اوطرشلارندا تاتار - باشقرد جمهوریتینڭ چیکلەری هم ملی واقتصادی منفعتلەر حاقندا تورلی اویوشما وکیللرینڭ فکرلەری طڭلانا. برنچی اولاراق عالمجان شرف تاتار مطبوعاتندا معلوم لائحەنی بیان قیلا، جمهوریتنڭ چیکلەری، توزلوشی، نیچك بولوی هم کوبمی خلق کروی حقنده مفصل داقلاد اوقی. پروفیسور پاقروفسکیده اوزینڭ اشتاتقا قاراشن بیان قیلا. نتیجەده اعلان قیلنغان پالاژینیەغا اساسا قارشی باروچی یوقلغی، آراداغی اختلاف چیکنڭ بر آز کیڭایوی یاخود طارایوی کبك مسئلەلەردەگنه

بولاچاغی آڭلاشولا. چواشلار باشدا اوزلەرینڭ قطعی قاراشلارن ئەیتمی، بر قدر ایکیلەنب طورالار. صوڭره مجلسدە اطرافلی روشدە فکر آلشقاچ، جمهوریتنڭ پالاژینیەسی بلەن نقلی روشدە طانشقاچ اوزلەرینڭ اشتاتقا کرورگە تلەگەنلکلەرن بلدرەلەر، اوزلەرینڭ گنە توگل، موردوا هەم ۋوتەکلەرنڭدە اشتاتقا کرنلون تلیلەر. شول سببلی، آخردان آڭلاشلماو چغوغا یول قالدرلماس اوچون، جمهوریتنڭ اوچریدتیلنی قورولتاین جیو حاقنداغی کیڭاش مجلسن ٥ نچی مایغا کیچکدررگە، هەم زورراق یاصارغا، اشتاتقا مناسبتی بولغان اورنلارنڭ هر قایسندان وکیللر چاقرورغا قرار بیرلە.

IV

ایکنچی کیڭەش

شول قرارغا بناء ٢٣ نچی آپریلدا خلق کامیسارلاری شوراسینڭ رەئیسی لینین، ملی اشلر کامیساری استالین‌لەرنڭ امضاسی بلەن قازان، اوفا، صمارا، سمبر، اورنبورغ، پیرم، ۋیاتکە ولایتی اشچی‌هەم آول خلقی و کیللری شورالارینا، هەم شولار حضورنداغی مسلمان کامیسارياتلارینا تیلغرام بیرلوب، هر برسندن ٥ نچی مایدا مەسکەودە بولاچاق کیڭەش مجلسینە برەر وکیل یبەرولەری تکلیف قیلونا. تیلیغرامدا وکیل یبەرو مجبوری، یبەرمی قالسالار مسئول بولاچقلاری ذکر ایتولە. یوقارداغی خصوصی مجلسدە اشتراك قیلغان وکیللر مای ٥ نە قدر مەسکەودە‌بولوب، جمهوریت‌نڭ قورولتاین جیواصوللاری وباشقا کیرەك نرسەلەرنی حاضرلەو اشلەری بلەن مشغول بولالار.

قرار بیرلگەن کونگە ـ ٥ نچی ـ مایغە. باشقە یيرلەرنڭ وکیللری کیلسەدە، اوفا وکیللری کیلوب کیڭەش‌مجلسی‌ئولگوره آلماوی سببندن بومایڭ اونندەغنە آچلا.

مجلسلر هەمەسی مرکزمسلمان اشلری کامیسارياتی بناسندە ملی اشلر کامیساری استالین ایپدەش ریاستندە بولوب، دائمی سرکاتبلك وظیفەسن طالستوف اوتی.

کیڭەش مجلسندە تاوش حقینە مالك بولوب قاتناشوچیلر: ملی اشلر کامیسارياتندن: استالین هم پیسکوۋسکی؛ مرکز مسلمان کامیسارياتندن: فاتح سیفی قازانلی، شریف ماناتف، عارف‌یانبایف؛ قازاندن کامل‌یعقوبف هم گراسیس؛ اورنبورغدن: فیلیپوف، علی شمیغولف؛ اوفادن: ۋلادیمیر یاگوشین هم عبیدالله دولتشین؛ پیرمدن دینمحمدف؛ سمبردن: صبغت‌الله غفورف، حسن رامایف؛ یکاتیرنبورغنڭ ئولکە شورالری کامیتیتندن: صیرمالاتوف هم‌طونتول؛ چوواشلردن آلیکساندر کراسنوف، ماری (چیرمش)لردن: مرخین (بارلغی اون سیگز وکیل).

مجلسکه کیگه‌ش حقی‌ایله قاتناشوچیلر: مرکز مسلمان سانسیالیستلر کامیتیتندن ملانور واحدف، چیستای مسلمان کامیساریاتندن: تبریز صالحف، آسا اوینز مسلمان کامیساریاتندن: حلیم امیرف هم حسین دوتفدر. مجلس، رئیسنک شورالر حاکمیتی‌نک ملیت مسئله‌سی حقنده طوتقان سیاستی، ملتلرگه کامل مختاریت حقی بیرووی وشونک نتیجه‌سی اولاراق تاتار- باشقرد شورالر جه‌وریتی اعلان ایتلووی حقنده‌غی نطقی ایله آچلوب، توبه‌نده‌گی ره‌وشچه اش ترتیبی قبول قیلنونا:

١) اورنلردن کیلگه‌ن وکیللرنک مه‌روضه‌لری.

٢) تاتار - باشقرد شورالر جه‌وریتینک اوچریدیتیلنی اسییزدینه قایلاردنه ونینده‌ی ره‌وشده وکیللر چاقرو،

٣) اسیزدنی چاقرو اشن باشقاراچاق کامیسیه توزو،

٤) اسییزدنک اورنن هم وقتن بیلگله‌و وباشقالر.

کامیسیه‌ده سویله‌نگه‌ن سوز واوقلغان داقلادلار.

(بو داقلادلار هه‌ر قایوسی بتون روسیه اشچی هه‌م آول خلقی شورالاری مه‌رکه‌ز باشقارماسینک «ایزویتسیه»سی هه‌م کامونیستلار پارتیه‌سینک اورغانی «پراودا» غزیته‌له‌رنده‌ن آلوندی).

استالیننک نطقی.

ایبده‌شلر، بو صاویشچانیه مای اشلر کامیساریاتینک تشبثی وآنک رئیسی‌باشنده بولغانی حالده خلق کامیسارلارینک راضیلغی بله‌ن چاقرلدی.

صاویشچانیه‌نک مقصدی - شول کورسه‌تلگه‌ن ولایته‌دگی صاویتلارنک اوچریدیتلنی اسییزدن جییو اوچون، کامیسیه توزودر. اسییزدنک مقصدی تاتار- باشقرد آفتانومیه‌سینک حالتن وحدودن تعیین ایتودر. آفتانومیه ایدیاسی، ملتلرگه حریت بیرگه‌ن اوکته‌بر ریوالوتسیه‌سینک واقع بولووندن کیلوب چغا. اوکته‌بر کونلرنده خلق کامیسارلاری طرفندن اعلان ایتلگه‌ن روسیه خلقلارینک حقوقلاری حقنده‌غی بیان نامه‌سی هم اوچنچی شورالار اسییزدی‌نک ییرلی خلقلارنک آیرم حیات‌وآیرم صاحقافقه مالک بولغان ولایتلرده، روسیه ولایتلری فیدیراتسیه‌لی‌بولوره دیب قرار بیرووی، اوکته‌بر انقلابی موجودیتینک ایک طوغری تعبیری بولوب‌چغا.

اوچنچی اسییزد روسیه‌ده‌گی اوز کوچی بله‌ن کون کوروچی‌لرنی، آلار اوزلرینک ولایتلرنده نیندی ره‌وشده توزوله‌سیلری کیلولرنی هم مه‌رکه‌زگه نیندی

مناسبتده بولورغه‌تله‌ولرن ئه‌يتواوچون آلارنی اسيزدگه‌جيبوب، روسيه صاوێتلاری جمهوريتينڭ عمومی لايحه‌لرن بيردی.

بتون ولايتلر آراسندن فقط فينلنديه بلن اوكراينادغنه مستقل بولورغه كيره‌كلكنی آچق ايتوب ئيتدی. شوندن صوڭ خلق كاميسارلاری شوراسی بو طرفلاردا بورژوآزيه‌دن باشقه ترودااوی خلقنكده استقلاليتنی تله‌گه‌نلكلرينه اشاندی، هم اول اطرافلار هيچ بر قارشيلقسز، نيسز اوز تله‌كلرن آلديلار.

باشقه ملتلرنڭ ترودااوی ايليمينتلری ايسه، ملی حركتلر مسئله‌سنده اول قدر كيتمه‌گه‌نلكلری كورندی. لكن آلار نی قدر حركسز بولسه‌لار، بورژوازيه شول قدر حركت كورسه‌تنه ايدی. هر ييرده ديب ئه‌يتورلك، ملی شورالار اويوشدروچی، اوزلرينڭ ملی پولكلاری بلن اوزلرينڭ اطرافلارن آيرم بولكلرگه بولوچی، ملی‌بودژه‌ت وباشقه‌لار ياصاوچی هم شول سببدن اوزلرينڭ اطرافلارن ملی كوره‌ش و شوڤنيزم اوچاغينه ئه‌يله‌ندروچی بورژوازنی آفتانومنی گروپپالار توزولديلر.

بو آفتانومنی گروپپالار، (مين بونده تاتار، باشقرد، قرغز، گروزين، ئه‌رمه‌ن وباشقه‌لارنڭ ملی شورالارن آلامن) بتون ملی شورالار، مركزی حاكميت آلارنڭ اشلرينه قاتناشماسون و آلارنی كانترالبراوات ايتمه‌سن اوچون‌گنه آفتانوميه‌نی طلب ايتديلر-آلار: «بزگه آفتانوميه بيرگز، آندن صوڭ مركزی صاويتلار حاكميتن اعتراف ايته‌بز، اما ييرلی صاويتلار بزنڭ اشلربزگه قاطناشماسون، بز آلارنی طانومبز، بزنيچك تليبزونيچك بزگه كيره‌ك شولای اويوشابز، اوزبزنڭ ملی اشچيلربز و ملی كره‌ستيانلابز بلن اوزبزگه نيچك كيره‌ك بولسه شولای اشلربز» ديديلر.

منه بو آفتانوميه، بورژوازيه‌نڭ اوز آفتانوميه‌سی اچنده «اوز» اشچيلری واوز كره‌ستيانلارينڭ اوستندن تام حقوقنی طلب ايتولری سببلی، بورژوازنی آفتانوميه بولوب چغادر.

بيلگيلی صاويتلار حاكميتی بو توسلی آفتانوميه‌لارنی تصديق ايته آلمی.

صاويتلارنڭ قاطناشماو شرطی بلن، آفتانوميه اچنده‌گی بتون حاكميتنی بورژوازيه قولينه بيررگه تاتار، باشقرد، قرغز، گروزين، ئه‌رمه‌ن وباشقه ملتلرنڭ اشچی وعموما ترودااوی ايليمينتلرن تاتار، باشقرد، قرغز، گروزين ئه‌رمه‌ن وباشقه ملتلرنڭ بورژوازيه‌سندن آشاتدررغه - يوق، صاوێتلار حاكميتی بوڭا بارا آلمی!

آفتانومیه بر شکل، بتون مسئلەدە، آنده نیـندی صنفنڭ مندرجەسی بو شکلگه صالنووندەدر، صاویتلر حاکمیتی آفتانومیەغه هیچ بر قارشی توگل، اول آفتانومیەنی یاقلی، لکن اول آفتانومیەده بتون حاکمیت اشچی وکرەستیان قوللرنغه بولورغه تیوش؛ آندەغی بورژوازیه ایسه، حاکمیتدن چیتکه طایدرلوغنه توگل، حکومت اورگانلرینه صایلاولاردەده قاطناشا آلماسقه تییش. مونه شوندی آفتانومیه صاویتلار اساسنده قورولغان آفتانومیه بولادر.

آفتانومیه ایکی تورلی تیبده بولادر. برنچیسی صاف ملی تیپ بولادر. بو آفتانومیه‌ییرسز بولوب، ملی اساسقه قورولغان بولادر. ملی شورالارو آلارئیدەنەسنەگی ملی پولکلار، خلقنی ملی تورلرگه آیرەوشوندن ملتلر آراسندەدشمانلق حاصل بولا. نتیجەسی شولدر — مونه بوندی آفتانومیه بو تیپ آفتانومیه اشچی وکریستیان وکیللری شورالارن مجبوری اولمگه ایلتەدر.

بورژوازنی «رادا» شوندی تیپدەگی آفتانومیەنی یاصارغه طرشدی.

طبیعی، رادا، اوزینڭ اوسووی وترقی ایتووی اوچون، اشچی و کرەستیان شورالاری بلەن صوغشورغه مجبور ایدی. زاکافکازیەده بولغان ئەرمەن، گروزین وتاتارلرنڭ ملی شورالاریده، شول اوق نتیجەگه کیتروب یتکردیلر.

گیگیچکوری اوزینڭ زاکافکازیه شوراسینا بیرگەن عریضەسندا: «سز بلەسزەی، صاۋدیپ هم کامبساریات یوقغه ئەیلەندیلر، چونکه بتون حاکمیت عملی رەوشده، اوزلرینڭ خصوصی ملی پولکلارینڭ ترتیبکه قویولاری بلەن ملی شورالارغه کوچدی» دیب ئەیتووی حقلی ایدی.

بوندی آفتانومیەنی بز اساسا انکار ایتەبز. بز، بر ملت، یاکه بر نیچه ملتلرنڭ کوبچیلك تشکیل ایتولری بلەن، ولایتلرگه مخصوص بولغان تیپدەگی آفتانومیەنی تقدیم ایتەبز.

هیچ بر ملی آیرملق و ملی چیکلەولر بولماسقه، آفتانومیه صاویتلارغه مخصوص و آلارغه آرقا طایانا طورغان بولورغه تیوش. بو، ذکر ایتلگەن ولایتلردەگی کشیلرنی ملی صفت بلەن چیکلەولر بلەن چیکلەنمیچه، صنفی صفت بلەن چیکلەوگه دلالت ایتەدر. صنفی صاویتلار آفتانومیەنڭ اساسی، آفتانومیه شول صاویتلارنڭ تلەگن تعبیر ایتەرگه تییش، — مونه اویلانغان صاوبت آفتانومیەسینڭ رەوشی شوشیلر.

بورژوازیه دنیاسی اوبلاستلار (ولایتلر) آفتانومیه‌سینڭ مرکزگه آیرم شکلده اشله‌ب چغاردی. مین شمالی آمریکا، قانادا وشوٖیتساریه‌نی کوز آلدمده طوتامن. بو اطرافلارده مرگز حاکمیت اشتاتلار (یاکا کانتونلقلار)دن بتون خلق طرفندن صایلانغان عمومی حکومت پارلامینتدن، هم اشتات (یاکه کانتونلار) طرفندن صایلانغان، فیدیرالنی صاویتلاردن جبیلادر. شولای ایتوب، اوزینڭ بتون انقلابی اشلرنی بووا طورغان، قانون چغارا طورغان نرسه‌سی بله‌ن متوازی ایکی پالاتالی سیستما وجودگه کیله.

بز اطرافده شوندی سیستیما توزورگه قارشیبز. بز، ساتسیالیزمنڭ هر بر ایکی پالاتالی سیستیماغه اساسندن قارشی بولوی اوچون‌گنه آڭا قارشی بولمیچه، حاضرگی کچودگبز وقتنڭ عملی فکری نقطهٔ نظرندن ده‌اقارشیبز. اش آلماشتوب طورغان وقتده، بورژوازیه‌یه‌مرلسه‌ده، تماما بترلمه‌گه‌ن؛ بورژوازیه‌نڭ ازلغنوی سیلی تیره‌نه‌یگه‌ن خوجه‌لق وآزق بولگونلگی ئه‌لی تماما بترلمه‌گه‌ن؛ ایسکی کاپیتال دنیاسی هلاك ایتلسه‌ده، یاڭی ساتسیالیستیچکی دنیا ئه‌لی توزلوب بیتمه‌گه‌ن وقتده ساتسیالیزم دشمانلارن تماما هلاك ایته‌رگه صلاحیتلی بولغان هم یاڭی کاموبستیچسکی خوجه‌لق طورغزرلق بولغان عموم روسیه حاکمیتی کیره‌ك.

قسقسی بزگه شهر وآول پرالیتاریاتینڭ دیکتاتوراسی کیره‌ك. شوندی وقتده مرکزی حاکمیت بله‌ن متوازی محلی وآبلاستنوی تس. ای. ك. لرنی ایجاد ایتو، عملده بتون حاکمیتنڭ هلاکتی وکاپیتالیزمغه کیری قایتوغه دلالت ایته‌ر ایدی. مونه نه‌ق شونڭ اوچونده بتون اطراف اوچون اهمیتلی بولغان اشلرنی مرکزی حاکمیت قولنده قالدرو لازم، آبلاستنوی اورگانلرغه، صاف آبلاستنوی‌روشده بولغان سیاسی آدمینیستراتیوٖنی ومدنی اشلرنی طابشرورغه تییش. مثلا: مکتب، محکمه (صود)، آدمینیستراتسیه، لازم بولغان سیاسی چاره‌لر، دیکریتلرنی ملی حیات شرطلارنچه اشکه کرتو روشلری هم اصوللری ـ بولارنڭ همسی خلق آڭلارلق ره‌وشده آنا تلنده بولورغه تییش. مونه شونڭ اوچونده آبلاستنوی برله‌شولر، شوندی آفتانومیه‌نڭ ایڭ موافقراقی بولوب چغارالو.

بو آفتانومیه‌نڭ تیپی شول پرالیتاریات دیکتاتوراسن نفتو هم بورژوازنی ملتچیك وایمپیریالیزمنڭ آفتق‌اورلوغی‌بله‌ن بتون‌روسیه‌ده‌گی ملتلر پرالیتاریه‌سی‌نڭ عمومی کوره‌شلری منفعتی اوچون حاضرگی انقلابی وقت آنڭ لازملغن املا ایته‌ردر.

بولار هەمەسى، بزنڭ صاۋيشچانيەنڭ مسئلەلرن آچيق تعيين ايتەدر. صاۋيشچانيە مذكور اوبلاستدەغى ترو داوى مللرنڭ طلبلرن عمومى كارتينەگە آلو اوچون اونلاردان يـاصالغان داكلادلارنى طڭلى. آنـدن صوڭ شول اوبـلاستدەغى صاويتلرنڭ اوچريدتلنى اسيزدينە چاقرلاطورغان يپرنڭ عمومى اسخيماسن بيلگليدر، شونڭ بلەن برگە، مذكور آفتانومنى اوبلاستدەغى صاويتلارغە اويوشقان ترو داوى خلقغنە بولميچە، اول اوبلاستقە چيكدەش بولغان ييرلرنڭ دە خلقلارى چاقرلور. نهايت صاۋيشچانيە اوزندن بر كاميسيە صايلاب، آڭا شول اوبلاستنڭ صاويتلار اوچريدتلنى اسيزدن جييو اشن يوكلەتور. آفتانوميە حقندەغى مسئلەنى حل ايتو، آنڭ وظيفەسن تعيينلەو اوبلاستنڭ چيكلرن ـ حدودلرن قطعى رەوشدە بيلگلەو وظيفەسى اوچريدتلنى اسييزدگە طـابشرلا. حاضرگى صاۋيشچانيەنـڭ مسئلەلرى شولار.

صاۋيشچانيەنى آچـو بـلەن، برابر صاۋيشچانيەنڭ، تاريـخ طرفندن اوزينە يوكلەتلگەن مسئلەلرنى ييتز رەوشدە اشلەب چغاراچاغينا اشانچمنى بيان قيلورغا جرئت ايتەم.

كراصنوف ايبدەش داكلادى.

(چوواش)

قزان ولايتى چوواش اشلەرى كاميساريياتندان

داكلاچى تاتـار ـ باشقرد شورالار جمهوريتى حاقنداغى پالاژينيەنڭ اعلان قيلنووى چواشلار ئوچون كوتلمەگەن بر واقيعە بولوون ئەيتب ئوتە.

«تاتار ـ باشقردريسپوبليكەسى» ديگان ايـم ـ دى، بر آوغە جەبرەك كورندى. چونكە بوتيرريتوريەگە تاتار هەم باشقردلارغا باشقا بيك كوب تورلى خلقلار كرەلەر.

چوواش ديماكراتيەسى دا ئوزلەرينڭ آفتانوميەسن ايعلان قيلا آلور ايدى. لاكين بز مونى كيرەكسنميز. تاتار ـ باشقـرد ريسپوبليكەسى پالاژينيەلەرينڭ جيتشمەگەن جيرى شوندان عيبارەت، كە اول ريسپوبليـكەنڭ رامـكەلارى بيك تار، چونكى اول ئوزى بلەن نق بەيلەنگەن واق ملتلەر ـ چوواش، چيرمش هەم باشقالارنى چيتكە چغاروب تاشلى. بزبو ريسپوبليكەنڭ رامكەلەرى كيڭەيتلوون هەم واق ميللەتلەرنى ئوز اچينە آلوون صوريمز. شوشى يل برنچى مايدە بولغان چوواش اشلەرى كاميساريياتى، چوواش صول ساتسياليستلار كاميتيتى هەم قازان

ایكنچیلەر شوراسی حضورنداغی چوواش فراکسیەسینڭ قوشما کیڭەش مەجلیسینڭ فکریدە شوندی اوق بولدی. شوشی یل ـ ٥نچی آپریلدا بولغان چوواش چیرمش هەم کرەشن تاتارلاری اشلەری کامیساریيانلارینڭ قوشما جیولشیدە شونی تلەدی.

چوواش اشچلەرینڭ شورالار حاکمیەتی‌نە قاراشی مەسئەلەسینە کیلگەندە، مین شونی ئەیتەم، کە اشچی چوواشلار بوتون کوچلەری بلەن شورالار حاکمیەتی، خەلق حاکمیەتن صاقلارغا حاضر طورالار، چوواش کامیساریياتی مروەفت شورالار بلەن برلکدە، بر یولدا اشلی. چوواش خەلقی آراسندە شورالار حاکمیتی‌نڭ ایعتیباری ئوزلكسز ئوسمە کدە. شورالار حاکمیەتن یاقلی طورغان چوواش تلندەگی «کاناش» (کیڭەش) گەزیتەسی آتندە ئوچ مەرتەبە چغاهەم بیش مڭ نسخەلەب تارالا. اوڭ ایس ـ ایرلار گەزیتەسی «خیپار» طوقتا تولدی. چوواشلار آراسندا بورژووازنی گەزیتلەر یوق.

موخین ایبدەش داکلادی.

(چیرمش).

قزان ولایەتی ماری (چیرمشلەر) کامیساریاتندان.

ایدل بویںداغی واق میللەتلەر جوملەسینە: چوواشلار، موقشیلار، چیرمشلەر، پیرمەکلەر هەم باشقالار کرەلەر. روسیەدە بولارنی آفریکە خەلقن بلگەن حەتلیدە بلمیلەر. ئەگەردە ایسکی حکومت زمانینداغی تورەلرنڭ بولارنی روسلاشدرو سیاستی بر یاقدان قایدا ایتمەسە، بولار ایحتیمال کوبەن بتکەن بولورلار ایدی.

١٩١٧ یل مای آیندا ایدل بویںداغی واق میللەتلەرنڭ اسیزدی بولدی. بو اسیزد ایدل بویںداغی واق میللەتلەرنڭ مەدەنی جەهەتدن کوتەرلوون آلغا کیتوون تلەوچی ضیيالیلاردان عیبارەت ایدی. ١٩١٧یل آوغوست آیندا ایدل بویی واق میللەتلەرینڭ اسیزدی بولوب «واق میللەتلەر صایوزی» توزلدی. منە شول وەقتدان باشلاب واق میللەتلەر سەیاسی طورمشقە قاتناشا باشلیلار. هەر خلقنڭ ئوز تلندە گەزیتەلەری چغارولا باشلی. قازان‌دا چیرمش تلندە کوندە ایکی مرتبە «نیژارا» گەزیتەسی چغاریلوب ٦٠٠٠ نسخەلەر تارالا. فیورال آیینا قەدەر بو گزیت اوڭ ایس ـ ایرلار مەسلەکندە ایدی، حاضر ایسە شورالار حاکیمەتی لا تعورەاسندادر.

ۋەتكەدە مارت آيندان بيرلى «مارى» گەزيتەسى چغارلماقدا. بو غزيتەلەر واق ملتلەرنى برلەشدرو يولندا بيك زور خدمتلەر كورسەتديلەر.

ئلگرەك يول باشچيلارى اوقوچى يەشلەر، مووەققەت حكومەتكە بيرلگەن صاگلاشاتيللەر ايدى.

لاكين فرونتدان اشچيلەر قايتقاچ آلارنى اش باشندان توشرديلەر.

شوشى يلنڭ فيۋرالندا چيرمش خەلقينڭ اسيزدى بولوب، حاضرگى ئەحوال حەققندا ريزاليوتسيە قابول ايتلدى. اسييزد صول ساتسياليست - ريۋاليوتسيەنيرلار فلاگى آستندا ئوتدى.

تاتار-باشقرد جمهوريەتى وجودكە كيترلو پرايكتينە بز (آنڭ پالاژينيەلارى بزگە مەعلوم ايدى) اينەى شورالر حاكيميەتى پلاتفورماسندە طوروچى واق ميللەتلەرنى بر چيتەە قالدرووى سەبەبندن، بيك ياخشى كوز بلە قارامادق.

توزلەچەك ريسپوبليكەگە، چيكلەرى كيگەيتلو شەرطى بلەن قارشى بولماوبز حەققندا ريزاليوتسيە چغارلدى.

كرەستيان وەكيللەرينڭ كوبدەن توگل بولغان دورتنچى اسييزدى ايدل - اورال اشتاتينڭ وجودكە چغارلووى هەم آشكار تاتار، باشقردلارنگنە توگل، بەلكى بوتون واق ميلەتلەرنڭ كرووى ياغندا بولدى. بز پالاژينيەگە قارشى توگل، لاكين ريسپوبليكەنڭ چيتلەرى كيگەيتلوون شەرط قيلابز.

(كيگەش مجلسينە كيتكەن وقتدا بيرلگەن ناكازنى اوقى.)

يەگوشين ايبدەش داكلادى.

(روس)

اوفا ويلايەتى اشچى هەم آول خلقى وكيللەر شوراسندان. غينوار آيندا، اوفا ويلايەتى اشچى هەم آول خەلقى وكيللەرى شوراسينڭ باشقارما كاميتيتى حضورندا ميللى اشلر كاميسارييانى توزلوب آشكار تاتار، باشقرد، چيرمش هەم اوكراينالىلار كرتلدى.

ئلك، صوڭندن تاتار - باشقرد كاميسارياتى ايسمينە آلماشدرلغان، مۇسولمان كاميسارياتى توزلدى. بوكاميسارييات ميللى اشلر كاميسارياتينڭ برشەعبەسى بولسەدا، اوفا خلق كاميسارلارى شوراسندا وەكيلى بولمادى.

بوكاميسارييات توزلگەنگە قەدر بورژووازييەنڭ ايعتبارى بيك زور ايدى.

كامبسارييات شولارغا هەم اول وەقتدا بيك زور ايعتباردا بولغان حربى شوراغا قارشى توزلدى هەم آلارنڭ ايعتبارى كيمى باشلادى. تاتار - باشقرد جمهوريەتى مەسئەلەسى ويلايەت شوراسندا مۆحاكەمە قيلنمادى..

مۆسۆلمانلار آفتانوميە تلىلەر. بورژووازييە، ئوز مەقصدلارى ئوچون، باشقردستان آفتانوميەسى ايعلان قيلنووندان فايدالانورغا تلەدى هەم تورلى جيردە ميللى شورالار توزى باشلادى.

لاكين بز اويەز اسيىزدلارندا «باشقردستان»نڭ كيرەكسزلگى حەقندا قەرار چغاررغا مووەفەق بولدق. تاتار - باشقرد اشتاتىنڭ توزلووينە اشچيلەر هەم ايگنچيلە بيك شادلانالار.

اشتات توزلگەنگە قاراب حاكيمييەت شورالار قولندان كيتمەيەچەك، كيربسنچە اول نغاياچاقغنا. چيكلەرنى بيلگولەو مەسئەلەسى خەلق كاميسارلارى شوراسندادا، باشقارما كاميتيتدادا مۆحاكەمە قيلونمادى. برنچى ايونگە بيلگولەنگان اسيىزدە البتە، تاتار - باشقرد ريسپوبليكەسينڭ پالاژنيەلارن تەصديق قيلاچاق. بوپالاژنياغا چيرمشلەردە ياخشى قاريلار هەم آلارنڭ ٢٠ نچى مايدن صوڭ بولاچاق اسيىزدلارندا بومەسئەلە ايجابى رەوشدە حەل قيلنسە كيرەك. اوكراينالیلار بلەن بو حەقدا سويلەشرگە طوغرى كيلمەدى، چونكە آلار حاضر بورژووازييە قولى آستندا. اشقە ميللەتلەر ايسە بومەسئەلەگە ياخشى كوز بلەن قاريلار هەم ريسپوبليكەنى شورالار حاكمييەتى ئەساسندە توزۆر اوچون ياردەم ايتشەچەكلر.

صوڭغى وەقتقا قەدەر مسلمان بورژووازييەسى ميللى شورالار، مۆسۆلمان پرالیتاریياتى اشچى - كرەستيان شورالارى تيرەسندە بولديلار. بوتون اسيىزدلاردا آولاردان كيلگەن مۆسۆلمان وەكيللەر مۆسولمان كاميسارييياتى ياغندا بولولارن سويلەديلەر. فيورال ريۋالوتسيەسندەن صوڭ مۆسۆلمان بورژووازييەسى آفتانوميە حەقندا بيك كوب سويلەدى، لاكين بو اشكە اشچيلەر طوتونغاچ بورژووازييەنڭ شاسبەتى بيك تيز كيرى ياقغا ئەيلەندى.

مۆسۆلمان بورژووازييەسى ياغندا بيك زور حەربى كوچلەر بولديلار، شونلقدان بز آلارغا كانتريبوتسيەدە صالا آلمادق؛ لاكين حاضر بولار باردا يوقدى ايندى.

باشقردلاربلەن تاتارلار آراسنداغى مۆناسەبەت بر وەقت، بيكرەك «باشقردستان» ايعلان قيلونغاندان صوڭ ناچارلانغان ايدى، لاكين حاضر آلار آراسنداغى بولكسزلك يوقدى. شورالارحاكيمييەتنە مۆناسەبەتنە موسۆلمانلارحەتتا روسلاردانda

آلغا بولديلار (جير كانترول هـم باشقا مەسئەلەلەردە). مۇسۇلمان كاميساريياتى طەرەفندەن بر تاتار گەزيتى چغارلوب ٧ مڭ نسخە نەشر قيلوندا. چيرمش هەم اوكراينالىلارنڭ گەزيتەلەرى يـوق. تاتار بورژووازنى گەزيتەسى يابلدى. بـاشقرد كاميسارييانى، ئۆزى صوڭ توزولووى سەبەبلى ،ەزرگە قەدەر گەزيت چغارمادى.

عالمجان ابراهيمف داقلادى.

(اوفادن)

مين ياڭاغنه اورال وايدل ياغندن يوروب قايتدم. ئلكدەگى واقعەلەر هم حاضر آلغان تأثرم بوينچه ئەيته آلامن،كه تاتار ـ باشقرد شورالر جمهوريتى حقنده تاتار ـ باشقردلر آراسنده آچق ايكى آغم بارا.

تاتار بورژووازيەسى، گازيتەلوندە، جمعيتلردە‌دە، خصوصى مصاحبەلردەدە بو جمهوريتنڭ اعلان ايتلوون ناچار قارشى آلدى هم اول آنـڭ جيمرلوون، بارلغغه چقماون بوتون كوڭلندن تلى، چقماس ديب اشانا. اشچيلرگه، يـارلى آول خلقينه، صول سانسـاليست اويوشمالرينه كيلسەك. آلار برنچى سوزلوندەاوك بو جمهوريت حقنده صورى باشليلر، شوڭا بوتون اميدلرن باغليلر، شونڭ وجودكه‌چغوون تليلر، شوڭا طرشلر.

طشدن قاراغانده؛ بيگرەكدە، بزنڭ سياسى آغملر بله تانش بولماغانلرغه بو بلكه، بر آز عجبرەك طويولور.

لكن مسئلەنڭ اچينه كرلسه، اول بيك طبيعى،

بزنـڭ بورژووازيەمز ريواليوتسيه بـاشندن اوك فيديراتسيەگه، طوپراقلى مختاريتكه قارشى بولدى. مەسكەو، قازان، اوفا اسييزدلرنده بونڭ اوچون زور كورەش بيردى. اوفاده اوكتەبردە جيلغان ملت مجلسى همەگزگه معلوم. مجلس آچلور آلدندن، شونـڭ اعضالرينڭ خصوصى بر كيكەش مجلسى بولغـان ايدى. شونـدا بورژووازيه خدمتچيلرندن سـر ميرزا (عمر تيريغولف) صوللرنى قارالاو اوچون بولاى ديدى:

طوپراقلى مختاريت هم فيديراتسيەنى قبول قيلماسا، اشتانقه قـارشى بارغان تاتار سانتسياليستلرى هم عسكرى شورانڭ صول قانانى ملت مجلسن قورال قوتى بلەن تاراتورغه قرار بيرگەنلر ايكەن ديگەن خبر شهردە بيك نق سويلەنه... بونڭ توبى بولورمى،دى.

موڭا قارشی میڭا ساتسیالیستلر هم عسکری شورانڭ صول قاناتی اسمندن: حاضرگه آندی قرار بولغانلغی بزگه معلوم توگل، بولسا، بز آنی بلمی قالماس ایدك؛ لـٰکن فیدیراتسیه وطوپراقلی مختاریت طرفندن بولغان تاتار ـ باشقرد دیماکراتیه‌سی، عسکری هم ساتسیالیست اویوشمالری ملت مجلسی‌نڭ بولارغه قارشی باررغه جسارت ایته آلماوینه اشانا دیب اعلان قیلورغه طوغری کیلدی. هم ملت مجلسنده‌ده بورژووازیه هم آنڭ یالچیلری اشتات مسئله‌سینه آیاق چلوب ماتاشدیلر. آنی کیچکدررگه طرشدیلر. مجبورا قبول ایتکه‌ننڭ صوڭنده‌ده آستراخاننی کرتـٰکز فلان توگه‌ن دیب اشنی جیمررلك تقدیملر یاصاب ماتاشدیلر. لـٰکن آخرده جیڭلوب، صوللرنڭ تقدیم وپلانینه بویصنورغه مجبور بولدیلر.

باشده شولای قارشی ایدیلر. لـٰکن تاتار ـ باشقرد دیماکراتیه‌سی بوڭا بونوله‌ی بیرلـگه‌نن کورگه‌چ، صاوٖیتلرنڭ بوڭا قارشی کیلو احتمالی اویلانغاچ، تاتار بورژووازیه‌سی بو اشکه طرفدار بولوب کیتدی.

طوپراقلی مختاریت بایراغی آستنده اشچی ویارلی خلقنی اوز آرتینه ایه‌رتوب زور بـر مسئله قوزغاتدی، عسکرنی مرکزلرگه طوپلادی، قازان واقعه‌لـرنی طودردی.

بو وقت ایندی بورژووازیه‌نڭ باریده اشتاتچی ایدی. چونـکه اول اشتات، طوپراقلی ملی مختاریت بایراغن کوته‌روب، آرتینه همه خلقنی ایه‌رتوره‌ن اشچی شورالری حاکمیتن جیمرره‌ن دیب امید ایته ایدی.

قصقه‌سی، تاتار بورژووازیه‌سی اوچون بر وقت مختاریت مسئله‌سی اوزینڭ صنعی واقتصادی موقعن صاقلارغه، صاوٖیتقه قارشی کوره‌شورگه بیك یاخشی قورال ایدی.

قازان واقعه‌سی تالچوق فتنه‌سی بولوب قالدی. بولاقده‌غی تیمر دروژینا بر کولـکی نه‌رسه بولوب بتدی... اول آراده مرکز شورالر حاکمیتی تاتار ـ باشقرد جمهوریتن اعلان قیلدی. منه شونڭ بـله‌ن تاتار بورژووازیه‌سینڭ حلی، حسی سوندی. اول اشتاتدن قول سلـکدی.

حاضر آلارکولوب سویلیلر. بورژووازنی تاتار گازیته‌لری بو پالاژینیه‌نی یالتـٰ‌اوق مادی نه‌رسه، کچك اهمیتسز نه‌رسه ایتوب کورسه‌تدی. یاڭاغنه چققان بورژوواز قازان گازیته‌لری بـارده جمهوریت بولمی دیب شادلانشوب تیزلر.

بو نیك بولای؟

چونکه بو اشتات جمهوریت ساوٖیتسکی بولاچاق. بو جمهوریت چقسا، بوتون مسلمان دیماکراتیه‌سی شورالر حاکمیتن یاقلایاچاق. بو جمهوریتنڭ اچنده تاتار - باشقرد اشچی وآول خلقی اوز بورژووازیه‌سن اوز قولی بله‌ن بتره‌چه‌ك.

موڭارچی تاتار بورژوواز گازیته‌لری بارچه روس ساتسیالیستلری حقنده:

آلار اقتصادی مسئله‌ده ساتسیالیست بولوب، اجتماعی ریوٖلیوتسیه‌نی طودرسالوده، ملی مسئله‌ده نیکالای سیاستن دوام ایته‌ره‌لر دیب یازالر، قریم، توركستان واقعه‌لرن بوڭا دلیل ایته‌لر ایدی. دیماکراتیه‌ده بر درجه‌گه قدر بوڭا اشانا ایدی، جمهوریت چقو بله‌ن بوندی یالغانلرغه اورن قالمایاچاق، تاتار بورژووازیه‌سی هم آنڭ یالچیلری آفتق قورالّرندن محروم قالوب، تمام اشدن چغاچاق، میداندن آلوب تاشلاناچاقلر...

اشچی ویارلی خلقمز ایسه بو جمهوریتده اوزینڭ ملی واقتصادی آزادلغن کوره، شوڭا کوره آنی تلی، منه آچق مثال اوچون اوفا اشچیلرینڭ قرارلری. (آپریل ۲۷، مای ۲ده بولغان ایکی جیېلشنڭ قرارلرن اوقی، چولپان ۲۱ده).

توزوله‌چه‌ك جمهوریتمزده اجتماعی ریوٖلیوتسیه هم شورالر حاکمیتی مسئله‌سیڭ نق تأمین ایتلووینه شبهه قیلورغه ممکن توگل.

سزگه بر مثال.

اوفاده مای بوده زور بر جیېلشده دوتفقه قارشی صوغشقان عسکرلرنڭ باشلغی بالشیویك کادمسف ایبده‌ش، طنطنه‌لی ره‌وشده بوتون خلقغه:

تاتار ریوٖلیوتسیونی دیماکراتیه‌سی ایله برلکده بز دوتفنی‌ده بوتون کازاچی صنفن‌ده بتره‌چکمز، دیب اعلان قیلدی. تاتار عسکرینڭ نیچك صوغشوون، تاتار اوٖللرینڭ یاردمن تصویر ایتدی.

عموما، تاتار - باشقرد دیماکراتیه‌سی بزنڭ اوفا ولایتنده، بیگروك‌ده، جمهوریت اعلان ایتلگه‌ندن صوڭ، شورالر حاکمیتنه آرتق یاقن، آرتق ایزگی بر نه‌رسه ایتوب قاری باشلادی.

بو مجلسده اوزی‌ده حاضر بولوب، قازان پرولیتاریانی اسمندن تاتار باشقرد جمهوریتینه قارشی سویله‌وچی گراسیس ایبده‌شی بلسون، که اول آڭلابمی آڭلامیچه‌می، تاتار بورژووازیه‌سینڭ تله‌گینه خدمت ایته. تاتار

بورژووازیەسی گراسیس ایبدەشدن کوب خدمت کوتە، آنکا بارلق امیدن باغلیدر.

سوزمنی اوشبو رەوشچە خلاصە ایتەم: مسئلەنك اساسی یاغندە سوز بولورغە ممکین توگل. اوکتەبر ریوالیوتسیەسینك، اوچنچی قوروولتاینك ایك مهم قرارلارندن برسی شورالر حاکمیتنك ملتلرگە کامل آزادلق ومختاریت بیروی ایدی. شونکا کورە، تاتار ـ باشقرد جمهوریتی بولورغە تیشلی توگلمی دیب اساسی مذاکرەگە اورن یوق. چونکە اول حل قیلنغان مسئلە.

بزگە فقط تاکتیکە یاغندن قاراب‌قنە سوز سویلەرگە قالا.

اشچی ویارلی خلق جمهوریت تلی. جمهوریت وجودکە چقماسە بورژووازیە یاغدن دیماکراتیەنی اوزینە ایبەرتەچەك. شورالر حاکمیتی اول یردە استیناغە تایانورغە مجبور بولاچاق.

اگردە تاتار ـ باشقرد دیماکراتیەسینك حقلی طلبی اوتەلسە، آندە شورالر حاکمیتی کامل تأمین ایتلدی، اجتماعی، ریوالیوتسیە اوجون قوتلی بر ترەك، اشانچلی بر اوچاق یاصالدی دیمەکدر.

شریف ماناتف داکلادی.

(باشقرد)

(مرکز مسولمان کامیسارییاتینك باشقرد شعبەسندن)

داکلادچی باشقردلارنك قصقەچە تاریخن سویلی: باشقردلار فینلار نەسلندن. آلار بلغارلار هم چواشلەرنك بابالاری بولغان بورتازلار بلن برلکدە بلغار خانلغی اچندە بولوب جنوبی اورالدا موختار بر قوم بولوب یەشەدیلەر.

بلغار خانلغی تاتارلار طارەفندان بترلگەندن صوك، باشقردلاردە تاتارلارغا بوی صوندیلار. تاتار پادشالغی بترلگەندن صوك آلار روسیە قولی آستینا کردیلەر، لاکین شولایدا ١٩ نچی عصرنك یارتسینا قەدەر آلارنك آفتانومیەلاری صاقلانوب کیلدی. بوآفتانومیەغە روسیە پادشالاری ناپالیون هجومندن صوکدا تصدیق قیلدیلار، اول آلیکساندر ایکنچی پادشالق سورگەندەگنە بترلدی.

باشقردستان بیلگولی بر تیرریتوریەتشکیل قیلا. باشقردلارمەدنی جەهەتدن آرتدا قالغان بر خلق شونلقدان آلار حاضرگە قەدەر ئوزلەرندن آلداراق

بولغان تاتارلارنڭ ئەدەبیاتی بلەن فایلالنوب کیلدیلەر. ابراهیمف ابدەش.
«تاتار باشقرد تلینڭ آیرماسی بر نیچە حەرفنڭ ئەیتلووندەگنەدی. درست،
بر نیچە تاوشدا هەم جوملەلەر تەرکیب قیلودا آیرما بار. لاکین بو فەنی بر
مسئلە. ئەساسەن بز شونی ئەیترگە تییوشلی، کە باشقرد خەلقی ئوز تلن بایوتونی
ئوز ئەدەبیاتن وجودکە کیترونی تلی.

باشقردلارنڭ آفتانومیاغا موناسەبەتی بورژووازیەنکی کوك توگل، چونکی
باشقردلار آراسندا شەهەر خەلقی یوق، آول خەلقینڭ ایسە قایسینڭ بوتون سیمیە-
سینە ۱۰ – ۱۵ دیسەتینە جیری بار، قایسینڭ بوتونلەی یوق. باشقردلار جیرگە
ساتزالیزاتسیە بولوغا قارشی طورمیلار. باشقردلارنڭ آفتانومیا یاقلی بولولارینا
سەبەب جیرلەری کوبلك دیلەر. لاکین بو بلمەودەن هەم جیکل اویلاودان
ئەیتلگەن سوزگنە. چونکە باشقردستاندە کوتو کوتەرگەگنە یاری طورغان تاولق
جیرلەر بیك کوب. باشقرد خەلقینڭ کوبرەگی ئوز کوچی بلەن کون کوروچیلەر.
باشقرد خەلقی شورالار حاکیمیەتینە قارشی دیب شلتەلەرگە برونکدە حەقی یوق.

شامیغولف داکلادی.

اورنبورغ ویلایەتی موسولمان کامیتیتیندان هەم ویلایەت شوراسندان.
اورنبورغ آلنغاندان صوڭ فیوڕال آخرندە – کرەستیانلارنڭ میللە-
تلەرگە خاصلانماغان عموم اسییزدی بولدی. اسییزدا تاتار – باشقرد جمهور-
ریەتی حاقنداغی پالاژینیەلەر اوقلدیلار. اسییزد، تورلی میللەتلەرگە آیرلوغا
سەبەب بولاچاغن ایعتیبارغا آلوب، بو پالاژینیالارغا خیلاف بولدی. اسییزدان
صوڭ، دوطفچیلار کامپانیەسی بولغان باشقرد میللی حکومەتی توقیف ایتلدی.
باشقرد قازاقلاری، بز میللی حکومەتنی تەوقیف ایتکەنلگبز سەبەبلی، اوزلەرینڭ
دوطف بلەن برگە باراچاقلارن سویلەدیلەر. لاکین، شورالار حاکیمیەتی نغوغا-
ندان صوڭ، باشقردلار شورالار تیرەسینە جییولا باشلادیلار هەم قازاقلار بلەن
بولغان موناسەبەتلەرن کیسدیلەر. بز اورال شوراسینە کرگەنلگبزدەن پالاژینیاغا
خیلاف طورابز. تاتار – باشقرد تلندە بزنڭ طەرەفدن «باشقارما کامیتیت حوضو-
رنداغی موسولمان کامیساریاتی خەبەرلەری» گەزیتەسی چغارلا – ۱۶۰۰۰ نسخە،
طارالا. میللی شورا اورگانی بولغان «یاڭا وەقت» گەزیتەسی یابلوب مەطبەعەسی
قولغە آلندی. بورژووازنی گەزیتەلەر یوق.

داكلادچيغا ٣٠ نچى مارتدا اورنبورغ ويلايەتى مۇسولمان كاميسسارياتى طەرەفندەن تاتار- باشقرد جمهوريەتى فايداسينا چغارلغان قەرارنڭ مەعلوم بولو بولماوى حاقندا سؤال بيرله.

داكلادچى: موسولمان كاميسارييانينڭ پالاژينياغه قاراشى ئلك سەلبى ايدى، صوڭندان صول س. ريۋاليوتسيانيرلار طەرەفندان سز ئەيتكەن قەرار چغارلدى. لاكين باشقارما كاميتيت بو قەرارغه قارشى ريزاليوتسيه چغاردى هم شوندان صوڭ صول سانسياليست ريواليوتسيانيرلر كاميسارييادن چقديلار ،دى. داكلادچيغا قارشى، بو قەرارنڭ «اورنبورغ باشقارما كاميتيتى خەبەرلرى» گەزيتەسينڭ ٧ نچى نوميرنده باصلوون ئەيتەلەر. داكلادچى ٢٥ نچى آپريلده چققان ١٦ نچى نومير «خەبەرلەر»دە كاموونيستلار پارتيەسى (٣٠٠٠ كشى) نڭ ئەووەلگى قەرارنى اينكار قيلا طورغان قەرارى باصلوب چقدى، خەطاروشده كاميساربياتنقى ديگەن ريزاليوتسيه «خەبەرلەر» گەزيتەسنده تەكذيب ايتلدى.

يعقوبف ايبدەش داكلادى.

(قازان مۇسولمان كاميسارياتندان).

تاتار - باشقرد جمهوريەتى پالاژينيەلارى قازانغه آلونغاندان صوڭ، قازان مۇسۇلمان كاميسارياتى جيگل صولو آلوب جيبەردى. آنڭ جيگل صولارغا حەقى بار ايدى.

قازان كاميسارياتينا بورژوازيه بلەن بيك نق تارتشرغا طورى كيلدى. قازان - مۇسۇلمان مەدەنيەتينڭ مەركەزى، قازاندان بوتون تيره يافغه مەدەنييت تارالا. قازان بورژووازيەسى بيك كوچلى بولدى، شونلقدان قازان پرالبتارياتينه باشقالارغا قاراغانده آرتغراق تارتشرغا طوغرى كيلدى.

ئوكتەبر انقلابينڭ ئەووەلگى كونلەرنده بزگه اشتات حقندا اويلارغا طوغرى كيلمەدى، چونكى بار كوچەز بورژووازييا بلەن تارتشورغه صەرف قيلندى. بورژووازييا موندان فايدالانوب، فەقير خەلق آراسنده، مختارييەت كيرەكلگى هم بو حەقدا شورالار بيك كوب نەرسه وەعده ايتسەلەرده بر نەرسەده بيرمەولەرى حاقندا خەبەرلەر تاراتا باشلادى. لاكين تاتار - باشقرد

جمهوریيه‌تی‌نك پالاژينيالاری ايعلان قيلنغاچ، آلارنك تره‌گی جيمرلدی. موسولمان اشچيلەر بو اشنی زور اميد، زور شاداق بلەن قارشی آلديلار. اشچيلەر كاميتيتی هەم اشچيلر قلوبينك وكيللری مينی كيكەش مەجليسينه جيبەرگەنده «تاتار - باشقرد جمهوریيه‌تن صاقلا، اگرده اول تصديق قيلنماسا كبری قازانغه قايتما» ديب قالديلار. تاتار - باشقرد جمهوریيه‌تی موسولمان پرالیتاریياتينك كوبده‌ن بيرلی كوكلنده صاقلانوب كيلگەن ايزگو تلەگی.

قازان شوراسندا ميلليەت تەناسبی يوق. بو مسئله حاضرنده قوولغان عەربی شورا هەم ميللی موئەسسەلەر طەرەفندان قوزغاتلغان ايدی؛ لاكين موكار حاضر زور ايعتبار بيرلمی. ساۋديپدا موسولمان پرالیتارياتندان بايتاق وەكيللەر بار، كرەستيان سيكسيەسندەدە ١٧ موسولمان بار. تورلی ميللەت وەكيللەری برگه اشليلەر هەم آرالارندا بر وەقتدادا زور مباحثەلەر بولمی. موسولمان ساتسياليستلار كاميتيتی كرەستيانلار سيكسيەسی بلەن بولكده اشلی. لاكين ضيالی كوچلەرگنه آزراق. موسولمان خەلقينك مەعاريف حاقنداغی تلەكلەرن اورنينا كيترو طورسنده ساۋديپ ئەلی زور اشلەر كورسەته آلمادی.

حاضرگی كونده اوقو - اوقتو اشلەری موسولمان كاميسارييياتی قولندا. بو اشنی معاريف اشلەری كاميسساريياتی‌نا تابشرو عەرض قيلنغان ايدی، لاكين اول ساۋديپ طەرەفندان بولميچا مەعاريف اشلەری كاميسارييياتی طەرەفندان بولغانلقدان، بز قەبول ايتمەدك. بو مەسئله تيز كونده حەل ايتلەچك.

قازاندا موسولمان كاميسارييياتی طەرەفندان «اش» غەزيتەسی چغارلوب ١٠،٠٠٠ نسخه تارلا. ١٥،٠٠٠ نسخه نەشر قيلونا طورغان موسولمان ساتسياليستلار كاميتيتی غەزيتەسی «قزل بايراق» حاضر مەسكەوگه كوچرلدی. يش - يش بالشيۋيكلەرگه قارشی يازا طورغان «ايگنچی» گەزيتەسی يابلدی. بورژووازنی «يولدز» هم يارتی بورژووازنی «قوياش» غەزيتەسی نەشر قيلونا. بورژووازنی «قورولتای» يابلدی.

گراسيس داكلادی.

(قزان ولايتی شوراسندن.)

حاضر بز تاريخنك طوغری بارشن كوزدن يوغالتورلق كولر كيچرەبز. مينم نكرمچه، تاتار - باشقرد جهوريتی مسئلەسن قويوبلەن بو واقعه كيلوب

چقدی. اورنلارده ملی آشقنولرنڭ یالقنلری سونوب بتدی دیگان وقتنی، تاتار ـ باشقرد جمهوریتی حقندہغی «لائحه» اعلان ایتولدی. موڭا قـدر فـقط ایدل ـ اورال اشتاتی حقندہغنه سویلہندی، ایکنچی تورلی ایتکانده، ملی اشتات حقنده بولمیچه ملتلر اشتاتی حقنده سویلہنه ایدی. اوتکان یل قزانده بولوب اوتـکان مسلمان اسیزدی، مسئلہنی فقط ملی ـ ملی مختاریت حقنـدہغنه قویـغان ایدی. اوفادہغی ملت مجلسی ایسه ایدل ـ اورال اشتاتی حقنده لائحه‌ضرلہب‌چقاردی. مسلمان ساتسیالیستلری بونڭ بلہن‌گنه قناعت ایتمیچه، ملتچیلردنده اوزدردیلر، هم مونه کوز آلدبزده ایندی ملی حکومت ـ تاتار ـ باشقرد جمهوریتی حقندہغی لائحہنی کورہبز. قزان دیماکراتیہسینه مسئلہنی بو رہوشچہقویو، آلارڭ باشلارینه صالقن صو صالغان شیکللی بولدی. چونکه منطقی فکر نقطۀ نظرندن‌قاراغانده، هیچ بر کشی بـو ملی آفتانومیہنی ممـکن دیب تصدیق ایتمہس؛ آنڭ ئوچون بو ولایتلرده هیچ بر ملت، اوزینڭ ملی آیرملغی بلہن کوبچیلك تشکیل ایـته آلمی. شونڭ ئوچونده بو لائحه قازانغه آلنغاچ، حاکم پارتیالرنڭ، پـارتیہغه مخصوص مرکزلری بو مسئلہنی بارماق آراسندن‌غنه اوزدررغه قرار بیردی. شوڭا کورہده بو لائحه مسئلہسی صاویتنڭ بیلومینه قویلمادی.

دوست ایدل ـ اورال اشتاتی مسئلہسی مسلمان بورژوازیـہسینڭ قونتر ـ ریۋالیوتسیه اویاسی بولغان «بولاق آرتی جمهوریتی» بـلہن صاویت آراسندہغـی مناسبت اوتکنلہشکہن وقتنده، صاویتده قویلغان ایدی. لکن اول وقتده آنـده ملی تاتار ـ باشقرد جمهوریتی حقنده سویلہنمہدی. مین، ملی اشتات حقنـدہغی مسئلہنی قویو موافـق بولماسمی، چونـکه ملتلر اشتاتـی ملی مسئلہلرنی حل ایـته آلمیدر، دیدم.

شولایده مسلمان کامیساریاتینڭ کوچلہوی آستنـده (چونـکه آلار استعـفا ایتہرگه تلہدیلر) صاویت، آشغچ رہوشده اوفا، اورنبورغ وصامارا بلہن خبرلہشورگه قرار بیردی.

قزان صاویتی طرفندن فیۋرال باشنده، ایدل ـ اورال اشتاتی حقنده، جنوبی اورال واورطا ایدل بوینڭ فوق العاده اسیزدی چاقرلدی. اداره ایتوچی پارتیہلرنڭ حاضرلك ـ برلہشکہن اوطرشنده هم شول اوق مجلسده اشتراك ایتـکان ایبدہش یعقوبف، یارطیلاش محال بولغان ایدل ـ اورال اشتاتی ایدیہسی، فقط اوکـتابر انقلابندن صوڭ، شوراچیلر تعبیرنـچه، صاویت حاکمیتنـدن، بالشاویکلردن

«اصولنی» پراوی-تلستواسی طرفنـدن وجودگه کیترلگان «آنـارحیه»دن صاقلانو قورالی اورننده میدانغه کیلدی دیب، بیك درست سوبلهدی.

اسیزده صول مسلمان سانسیالیستلر کونتر - ریوالیوتسیونی شورا وکیللری شرف هم آلکینلرنی هر وقت تنقید ایتوب طوردیلر.

صوگندن آلار ژولغه هم اورال بویی شورالرینك اوچریـدیتلنی اسیزدن چاقرونی اویوشدرو بیوراسینهده کردیلر. شونك ئوچونده شولوق کشیلرنـك تاتار - باشقرد جمهوریتن وجودگه چغاررغه طوتنولری آڭلاشلی طورغان بـر تنوسه، چونکه آلار بورژوازنی ملتچیلر اشلهرگه قورقغان اشنی وجودکه چغارماقچی بولالر. بو، مسلمان ساتسیالیستلرینك بیلگولی بول ایله بـارا آلماغانلقلرنـدن شهادت بیره. بورژوازنی ملیت کوچلهوی آستنده آلارنك هوشلری کیتـدی هـم سیاسی آغم تیگزلگن یوغالتدیلر. عموما آلارنك تلهکلرن آڭلاب بولمی مونـده اثبات ایتوگنه بیتمی، شوشی اشنك درست ایکانلگن کوز آلدینه کیتروب قویو کیرهك شیکللی طیولا.

تاتار - باشقرد جمهوریتن وجودگه چغارو حقنده قارشی سویلهگچ، مونده مینی بورژوازیانك بهادرینه ایلهندی دیگان طاوشلر ایشتولدی. اشتاتنی وجودگه چغارا آلماغان بورژوازیا، اگرده مسلمان کامیساریاتیده وجودگه چغارا آلماسه آڭا شادلاناچق، چونکه اول موڭا کیری قاری. بو سیاسی حساب.

نچکگنه بولماسون، تاتار - باشقرد جمهوریتن وجودگهچغارو صنفی کورهش حسابنه ملی دشمانلقنی آرتدراچق. قزان پرولیتاریاتی هم بارلی آول خلقی ملی اشتات توزوگه کیری قاری - ولایت مختاریتن وجودگه چغارونی تلی. آچق ایتکانده تاتار - باشقرد اشتاتن وجودگه چغاررغه ممکنلك یوق.

ایبداش دینمحمدف داکلادی.

(پیرم ولایتی شوراسی هم مسلمان کامیساریاتندن)

تاتار - باشقرد جمهوریتنه پیرم تاتار پرولیتاریاتی یخشی قاری. «لائحـه» آلنغاچ کوب اورنلرده شادلاندیلر. اوصی، شادرین هم کراسنا اوفیـم اویازی اشچیلری تاتار - باشقرد جمهوریتن وجودگه چغارور ئوچـون کورهشچهکلرن بلدردیلر. برنچی آپریلده پیرمده بولغان اسیزد جمهوریتنی یاقلارغه قرار چغاردی

تاتار اشچیلری شورالار حاکمیتنه یخشی قاریلر، هراورنده بای صنفلر ایله

کوره‌شورگه حاضرلکلر کورینه. مسلمان کامیساریاتلاری توزیله قای اورنلرده صاودیب اعضالرینڭ مسلمانلر حالینه قاری بامگه‌نلکلرندن صاودیب هم مسلمانلر آراسنده آڭلاشماولر بولغالی. عموما ایتکانده مسلمان اشچیلر شورالر حاکمیتن یاقلیلر.

امیروف داکلادی.

(اوسینسکی ئویه‌ز شوراسندان هم پیرم ویلاتی مۇسولمان کامیساریاتندان.)

اوسینسکی ئویه‌زده مۇسولمانلار ۸۰۰۰۰ چاماسی. اشچیلر تاتار - باشقرد جمهوریه‌تن شادلق بله‌ن قارشی آلالار.

صالحف ایبده‌ش داکلادی.

(قازان ویلاتی چیستای ئویه‌زی موسولمان کامیساریاتندان)

مین کیکه‌ش مه‌جلیسینه کیته‌ر آلدندان اشچی هم ایگنچیله‌ر وکیللارینڭ اسیزدی بولدی اسیزددا چوواش هم تاتارلاردانده وه‌کیلله‌ر بار ایدی. اسیزد تاتار باشقرد جمهوریه‌تی پالاژینیالاری مه‌سئله‌سن حل ایتلگه‌ن حیسابلارغا هم ایڭ کیره کلی برنورسه‌نی بیرگه‌نلگی ئوچون خه‌لق کامیسارلاری شوراسن تبریک ایته‌رگه قرار بیردی. سوزه‌نڭ قسقه‌سی بزنڭ اویه‌ز بۇتۇنلای بله‌ن تاتار - باشقرد جمهوریه‌تی یاغنده هم آنڭ بولووی اوچون کوره‌شه‌چه‌ك.

غفوروف ایبده‌ش داکلادی.

(سمبر ویلایه‌ت شوراسندان.)

داکلادچی سمبر اشچی کره‌ستیان وکیلله‌ری شورالاری طه‌ره‌فندان بیرلگه‌ن، ناکازن اوقی.

رمییف ایبده‌ش داقلادی.

(سمبر ویلایه‌تی شوراسی‌نڭ موسولمان شعبه‌سنده‌ن)

غفورو ایبده‌ش داکلادینا علاوه ره‌وشده سمبرده‌گی شورالار حاکمیه‌تی، مسلمان کامیسارییاتی حاقندا بیانات بیره.